

Analýza školských predpisov

- analýza o dodržiavaní ľudských práv v školskom a triednom prostredí

Úvod

Prístup k vzdelaniu by mal v sebe zahŕňať rovnosť príležitostí na získavanie nových poznatkov, rozvíjanie potrebných zručností a životne dôležitých kompetencií a vytváranie určitých hodnotových postojov. Takýto hodnotový prístup k vzdelaniu je garantovaný vo viacerých medzinárodných dokumentoch záväzných tiež pre Slovenskú republiku.

Cieľom tejto analýzy je vzájomné porovnanie medzinárodnej právnej úpravy, Ústavy SR so školským zákonom a príslušnými vyhláškami a porovnanie medzinárodných záväzkov so stavom dodržiavania ľudských práv na škole a v triedach základných a stredných škôl. Zdrojovými podkladmi ohľadom stavu dodržiavania ľudských práv na základných a stredných školách pre účely tejto analýzy boli najmä výsledky výskumu Ústavu informácií a prognóz školstva v Bratislave a údaje z projektu Milénium¹.

Právna úprava

MEDZINÁRODNÉ ZÁVÄZKY

Všeobecná deklarácia ľudských práv² z roku 1948 prijatá na pôde OSN ako právne nezáväzný dokument zakotvila v článku 26 v troch odsekoch tri hlavné zásady práva na vzdelanie:

1. Právo na vzdelanie patrí každému ako základné ľudské právo. Štát ho musí zabezpečiť bezplatne, pričom sa má postarať, aby bol vzdelávaný každý, teda vzdelávanie je do určitého stupňa povinnosťou. Tiež vyššie vzdelanie (stredné, vysoké školy...) má byť každému prístupné.
2. Vzdelanie má mať takú kvalitu, aby plne rozvíjalo osobnosť človeka a a viedlo ho ku konkrétnym hodnotám, ktorými sú: ľudské práva, porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi národmi, rasovými a náboženskými skupinami.
3. Právo rodičov zvoliť druh vzdelania pre svoje deti má zásadnú prioritu.

¹ Projekt Milénium je koncepcia rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na 15-20 rokov, z ktorej bol vypracovaný Národný program výchovy a vzdelávania v SR. Kompletná verzia projektu je na stránke Ministerstva školstva SR: www.education.gov.sk.

² Článok 26:

1. Každý má právo na vzdelanie. Vzdelanie musí byť bezplatné, prinajmenšom v elementárnych a základných stupňoch. Základné vzdelanie musí byť povinné. Technické a odborné vzdelanie musí byť všeobecne prístupné a vyššie vzdelanie musí byť rovnako prístupné všetkým na základe schopností.

2. Vzdelanie musí smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a k posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám. Musí podporovať porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi všetkými národmi, rasovými a náboženskými skupinami, ako aj aktivity Organizácie Spojených národov na zachovanie mieru.

3. Rodičia majú prednostné právo voliť druh vzdelania pre svoje deti.

Napriek zakotveniu druhej zásady ohľadom kvality vzdelania a tretej zásady ohľadom kľúčovej úlohy rodiča pri výbere vzdelania, v nasledujúcich rokoch krajiny OSN, Slovensko nevynímajúc, sa sústredili na naplnenie prvej zásady zabúdajúc na kvalitu, teda obsah ponúkaného vzdelania a na postavenie rodiča vo vzdelávacom procese.

V nadväznosti na myšlienky uvedené vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv Slovenská republika prijala nasledovné právne záväzné dokumenty ohľadom práva na vzdelanie, ktoré obsahujú vyššie uvedené zásady: (poradie jednotlivých dokumentov je závislé od dátumu ratifikácie):

1. Dohovor o zákaze diskriminácie v oblasti vzdelávania³ zo 14. 12. 1960,
2. Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach⁴ zo 16. 12. 1966,
3. Dohovor o právach dieťaťa⁵ z 20. 11. 1989,
4. Dodatkový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd⁶ z 20. marca 1952,
5. Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín⁷ z 1. februára 1995,
6. Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov⁸ z 5. novembra 1992.

Medzinárodné záväzky Slovenskej republiky v oblasti ľudských práv sú obsiahnuté v oveľa väčšom počte medzinárodných zmlúv a dohovorov, avšak vyššie uvedený výpočet považujeme za kľúčový vzhľadom na vymedzenie tejto analýzy.

Dohovor o zákaze diskriminácie v oblasti vzdelávania zopakoval tri zásady práva na vzdelanie sformulované vo všeobecnej deklarácii, čím sa tieto stali právne záväznými. Vzdelaním sa podľa dohovoru rozumejú všetky typy a úrovne vzdelávania – štátne, súkromné, základné, stredné, vysokoškolské a pod.

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ďalej len „medzinárodný pakt“) pri porovnaní s predchádzajúcim dohovorom totožne zdôrazňuje prístup ku kvalite vzdelania v článku 13 ods. 1, ktorý znie nasledovne:

1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na vzdelanie. Súhlasia, že vzdelanie bude smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a zmyslu pre jej dôstojnosť a posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám.

Súhlasia, že vzdelanie má umožniť všetkým osobám účinnú účasť v slobodnej spoločnosti, napomáhať vzájomnému porozumeniu, znášanlivosti a priateľstvu medzi všetkými národmi a všetkými rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, ako rozvoju činnosti Organizácie Spojených národov na zachovanie mieru.

V ďalších ustanoveniach písm. d) a e) ods. 2 tohto istého článku je záväzok štátu pomôcť k získaniu základného vzdelania tým, ktorí ho nemajú a byť aktívnym na poli rozvoji školstva, napríklad prijatím opatrení na zlepšenie podmienok vzdelávania voči žiakom formou štipendií ako aj voči vyučujúcim zlepšením materiálnych podmienok:

³ Slovenský preklad zatiaľ nebol uverejnený v Zbierke zákonov.

⁴ Publikované v Zbierke zákonov pod číslom 120/1976.

⁵ Publikované v Zbierke zákonov pod číslom 104/1991.

⁶ Publikovaný v Zbierke zákonov pod číslom 209/1992.

⁷ Publikovaný v Zbierke zákonov pod číslom 160/1998.

⁸ Publikovaná v Zbierke zákonov pod číslom 588/2001.

d) elementárne vzdelanie osôb, ktoré nezískali alebo nedokončili základné vzdelanie, sa bude pokiaľ možno povzbudzovať alebo zintenzívňovať;

e) bude sa na všetkých stupňoch aktívne usilovať o rozvoj školského systému, zavedie sa primeraný systém štipendií a sústavne sa budú zlepšovať materiálne podmienky vyučujúcich.

Uvedené ustanovenia vyzdvihujú dôležitosť zabezpečiť ukončenie základného vzdelania všetkým bez rozdielu. Pričom tiež poukazujú na potrebu materiálneho vybavenia pre tých, ktorí majú vzdelávanie poskytovať, teda pre učiteľov.

Konvenčný prístup ku kvalite vzdelania zameraný na čítanie, písanie a počítanie je už dávno prekonaný a kvalita vzdelania je dnes orientovaná nielen na poznatky ale tiež na tvorenie hodnôt a získavanie zručností, čo nie je žiadne novum, ale len opätovným potvrdením toho, čo bolo v roku 1948 ustanovené vo všeobecnej deklarácii a k čomu sa aj Slovenská republika v neskôr záväzných medzinárodných dokumentoch zaviazala. V zmysle vyššie uvedených ustanovení všeobecnej deklarácie a medzinárodného paktu žiak/študent má byť vzdelávaný spôsobom, ktorý rešpektuje jeho ľudskú dôstojnosť a umožňuje mu naplno sa rozvíjať, vyjadrovať svoje názory a plne sa zúčastňovať na školskom živote. Prakticky to znamená napríklad vytváranie študentských parlamentov a rôznych študentských združení pri škole, účasť študentov v školských radách, zapájanie študentov do demokratického rozhodovania o veciach, ktoré sa ich týkajú, realizovanie projektov alternatívneho riešenia konfliktov a podobne.⁹

Zásadu alternatívnosti vo vzdelávaní s rešpektovaním filozofického a náboženského presvedčenia rodičov zakotvuje medzinárodný pakt v článku 13 ods. 3 v nasledovnom znení:

3. Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú rešpektovať slobodu rodičov, prípadne poručníkov zvoliť svojim deťom iné školy než zriadené verejnými orgánmi, ktoré zodpovedajú takej minimálnej úrovni vzdelania, akú stanovil alebo schválil štát, a zabezpečovať náboženskú a morálnu výchovu ich detí v zhode s ich vlastným presvedčením.

Rešpektovanie slobody rodičov pri výbere vzdelania znamená záväzok štátu vytvoriť také podmienky v spoločnosti, aby sa mohli realizovať rôzne alternatívy vo vzdelávaní prostredníctvom štátnych/obecných škôl, súkromných škôl, cirkevných škôl prípadne uskutočnenie alternatívy domácej školy. Sloboda rodičov však nie je bezbrehá a limituje ju podmienka záruky minimálnej úrovne vzdelania dosahovaná pri vzdelávaní dieťaťa. Minimálna úroveň vzdelania by mala byť určená alebo schválená štátom pri zapojení odbornej ale aj širšej verejnosti, keďže sa jedná o kľúčový materiál určujúci smerovanie vo vzdelávaní. Ak takéto „minimá“ vo vzdelávaní nie sú v spoločnosti jasne stanovené, je problematické určiť podmienky na zavedenie alternatív vo vzdelávaní a jednotlivé alternatívy uskutočňovať bez obavy z postihu štátu.

Dohovor o právach dieťaťa osobitne akcentuje, že disciplína v škole sa má dosahovať pri rešpektovaní ľudskej dôstojnosti dieťaťa. Za účelom podpory plnenia povinnej školskej dochádzky¹⁰, štát má prijať potrebné opatrenia, ktorými pozitívne motivuje dieťa dochádzať do školy. Konkrétne takýmito opatreniami môžu byť rôzne programy spoločné pre rodičov i deti zamerané na získanie motivácie vzdelávať sa, či rôzne štipendijné programy pre deti znevýhodneného sociálneho prostredia.¹¹

⁹ In: UNESCO&Human Rights Education, UNESCO, 2003. Pozri tiež: <http://www.unesco.org/education/humanrights>

¹⁰ Pozri čl. 28 Dohovoru o právach dieťaťa

¹¹ Pozri: Education Today, the Newsletter of UNESCO's Education Sector, No4, January-March 2003, strana 2

Pre telesne a duševne postihnuté deti sa zmluvné štáty, teda i Slovenská republika, zaviazali vytvoriť podmienky umožňujúce aktívnu účasť dieťaťa v spoločnosti. Slovenská republika sa zaviazala, že bude poskytovať potrebnú pomoc postihnutým deťom na zabezpečenie účinného prístupu dieťaťa k vzdelaniu spôsobom vedúcim k dosiahnutiu čo najväčšieho zapojenia dieťaťa do spoločnosti.

Článok 29 dohovoru bližšie upravuje vyžadovanú kvalitu vzdelania pre dieťa, ktorú má zabezpečiť štát. Vzdelávanie/výchova¹² dieťaťa má smerovať k:

a) rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a rozumových aj fyzických schopností v čo najširšom objeme;

b) výchove zameranej na posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám, a tiež k zásadám zakotveným v Charte Spojených národov;

c) výchove zameranej na posilňovanie úcty k rodičom dieťaťa, k svojej vlastnej kultúre, jazyku a hodnotám, k národným hodnotám krajiny trvalého pobytu, ako aj krajiny jeho pôvodu, a k iným civilizáciám;

d) príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu;

e) výchove zameranej na posilňovanie úcty k prírodnému prostrediu.

Tieto ustanovenia Dohovoru o právach dieťaťa bližšie rozvíjajú kvalitu vzdelania definovanú vo vyššie uvedenom medzinárodnom pakte. Slovenská republika je uvedenými ustanoveniami o kvalite vzdelania viazaná a jej úlohou je presadiť túto kvalitu do spôsobu a obsahu vzdelávania na školách.

Článok 31 Dohovoru o právach dieťaťa upravuje právo dieťaťa na oddych a voľný čas, čo je potrebné rešpektovať najmä v súvislosti so zadávaním domácich úloh na školách. Uvedené ustanovenie znie nasledovne:

1. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú právo dieťaťa na odpočinok a voľný čas, na účasť na hre a oddychovej činnosti zodpovedajúcej jeho veku, ako aj na slobodnú účasť na kultúrnom živote a umeleckej činnosti.

2. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú a zabezpečujú právo dieťaťa na všestrannú účasť na kultúrnom a umeleckom živote a napomáhajú to, aby sa deťom poskytovali zodpovedajúce a rovné možnosti v kultúrnej, umeleckej oblasti, oddychovej činnosti a využívaní voľného času.

Európsky Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd zahŕňa vo svojom dodatkovom protokole tiež právo na vzdelanie, čím dáva možnosť podať individuálnu sťažnosť pre porušenie práva na vzdelanie proti Slovenskej republike na Európsky súd pre ľudské práva. Európsky súd sa vo svojich rozhodnutiach vyjadril k *právu rodičov zabezpečovať výchovu a vzdelanie v zhode s ich vlastným náboženským a filozofickým presvedčením*. Za náboženské presvedčenie súd považuje také presvedčenie, ktoré vychádza zo známeho¹³ náboženstva. Pojem filozofické presvedčenie vyjadruje len také presvedčenie, ktoré je v súlade s hodnotami demokratickej spoločnosti, s rešpektovaním ľudskej dôstojnosti

¹² V oficiálnom preklade Dohovoru o právach dieťaťa uverejnenom v Zbierke zákonov je použitý v čl. 29 pojem výchova, avšak upozorňujeme že v anglickom origináli je použitý pojem education.

¹³ Valsamis v. Greece (App. 2178/93, rozsudok z 18.12.1996 in: European Convention on Human Rights, Jacobs&White, Oxford University Press, Third edition

a základného práva dieťaťa na vzdelanie.¹⁴ Za konflikt s filozofickým presvedčením rodiča považoval súd situáciu vo Veľkej Británii, kedy jedinou vhodnou školou pre dieťa bola škola, ktorá nevedela zaručiť rodičom, že ich dieťa nebude v škole fyzicky trestané. V inom prípade sa súd vyjadril k otázke konfliktu náboženského presvedčenia rodičov v Dánsku, kde v roku 1970 zaviedli na základe zákona povinné vzdelávanie o sexe na školách spôsobom integrácie témy sexu do osnov viacerých predmetov.¹⁵ Súd sa v danom prípade vyjadril, že nedošlo k porušeniu dohovoru, pretože predmetný zákon bol rozhodnutím Dánska v súlade s verejným záujmom v demokratickej spoločnosti. Európsky dohovor umožňuje rodičom v záujme presadzovania vzdelávania v súlade si ich presvedčením buď zapísať ich deti do systému štátneho vzdelávania, stiahnuť ich deti zo štátneho systému a vzdelávať ich súkromne či už v súkromných školách alebo doma.¹⁶

Právo na vzdelanie zahŕňa prístup k vzdelaniu, ako aj poskytovanie určitej úrovne vzdelania, z čoho možno dedukovať aj právo rodičov alebo zákonných zástupcov na výber najkvalitnejšieho dostupného vzdelania pre svoje dieťa. Sociálny aspekt práva na vzdelanie vyžaduje od štátov, aby ho urobili prístupným a dosiahnuteľným. Využívanie práva na vzdelanie zahŕňa aj slobodu voľby pri výbere príslušného vzdelávacieho zariadenia a formy vzdelania buď oprávnenou osobou, prípadne jej rodičmi, alebo inými zákonnými zástupcami dieťaťa. V rámci rešpektovania tohto práva majú rodičia alebo iní zákonní zástupcovia detí tiež právo na rešpektovanie svojho náboženského alebo filozofického presvedčenia, v ktorom by sa malo uskutočňovať vyučovanie ich detí.

Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín zaručuje národnostným menšinám právo učiť sa svoj jazyk a poznať svoju kultúru a históriu, podmienene tiež právo vzdelávať sa vo svojom jazyku.

Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov obsahuje osobitnú časť o používaní jazyka národnostných menšín v oblasti práva na vzdelanie. V závislosti od záväzného rozhodnutia štátu, charta zaručuje pre konkrétne národnostné menšiny v danom štáte rôzny stupeň uplatnenia svojho jazyka. Slovenská republika najvyššiu mieru uplatnenia poskytuje maďarskej menšine, na druhom mieste sú rusínske a ukrajinské menšiny a na treťom mieste sú: bulharská, česká, chorvátska, nemecká, poľská a rómska menšina.

Faktom je, že rómska menšina, ktorá podľa oficiálneho sčítania ľudu sa nachádza na treťom mieste a podľa neoficiálneho sčítania je početnosťou porovnateľnou s maďarskou menšinou, nemá podľa charty zaručenú výučbu vo svojom jazyku na žiadnej úrovni vzdelávania, ani v predškolskej výchove a na základnom stupni. Rôzne druhy výskumov a analýz preukázali, že dieťa, ktoré sa začína učiť vo svojom jazyku, rýchlo napreduje a pokračuje ďalej vo svojom rozvoji na rozdiel od tých detí, ktoré začínajú svoje vzdelávanie s novým jazykom. S ohľadom i na ustanovenia článku 29 Dohovoru o právach dieťaťa, ktorý zaručuje právo dieťaťa na rozvoj jeho osobnosti, nadania, rozumových schopností, právo poznať svoju kultúru a jazyk, Slovenská republika okrem zavedenia nultých ročníkov a asistentov učiteľa na školách bude musieť ešte prijať ďalšie opatrenia na vytvorenie rovnakých podmienok pre rozvoj detí národnostných menšín, rómsku menšinu nevynímajúc.

¹⁴ Cempbel and Cossans v. United Kingdom, rozsudok z 25.2. 1982 in: European Convention on Human Rights, Jacobs&White, Oxford University Press, Third edition

¹⁵ Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen v. Dánsko, rozsudok zo 7.12.1976 in: European Convention on Human Rights, Jacobs&White, Oxford University Press, Third edition

¹⁶ In: European Convention on Human Rights, Jacobs&White, Oxford University Press, Third edition, strana 325

DOMÁCA PRÁVNA ÚPRAVA

V Ústave SR je právo na vzdelanie priamo garantované článkom 42, ktoré znie nasledovne:

(1) Každý má právo na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná. Jej dĺžku po vekovú hranicu ustanoví zákon.

(2) Občania majú právo na bezplatné vzdelanie v základných školách a stredných školách, podľa schopností občana a možnosti spoločnosti aj na vysokých školách.

(3) Zriaďovať iné školy ako štátne a vyučovať v nich možno len za podmienok ustanovených zákonom; v takýchto školách sa môže vzdelávanie poskytovať za úhradu.

(4) Zákon ustanoví, za akých podmienok majú občania pri štúdiu právo na pomoc štátu.

Článok 42 ods. 1 ústavy zaručuje v prvej vete všeobecne právo na vzdelanie pre každého a následne v druhej vete určuje povinnosť školskej dochádzky. Bolo by zjavne nesprávne vykladať obsah pojmu povinnosti školskej dochádzky prísne doslovne len v súvislosti s fyzickým presunom určitej osoby do školy. Obsahom povinnosti školskej dochádzky je vytvorenie možnosti pre každého, aby sa počas určitého obdobia vzdelával na kvalitatívne vysokej/primeranej úrovni a mal prístup k vzdelaniu. Garantovanie práva na vzdelanie v právnom poriadku Slovenskej republiky je späté s medzinárodnou ochranou tohto práva, pre ktorú platí ústavné pravidlo, že medzinárodné zmluvy o ľudských právach¹⁷ sú záväzné pre Slovenskú republiku, teda vyššie uvedené právne záväzné medzinárodné dokumenty, majú prednosť pred zákonmi. Napríklad napriek tomu, že v ústave niet zmienky o záväzku kvality vzdelania na všetkých stupňoch, záväzku rešpektovať filozofické a náboženské presvedčenie rodičov pri výbere vzdelania pre svoje dieťa, Slovenská republika tieto záväzky má na základe vyššie uvedených medzinárodných paktov, dohovorov a zmlúv. Zakotvenie povinnosti školskej dochádzky v ústave medzi základnými právami možno považovať za zásadné pochybenie pri tvorbe ústavného dokumentu i s ohľadom na to, že síce je paradoxne určená povinnosť dochádzky do školy, na druhej strane nie je vyslovené právo na kvalitu vzdelania a právo na rešpektovanie filozofického a náboženského presvedčenia rodičov.

Právo na vzdelanie patrí v modernej spoločnosti medzi najdôležitejšie. Vzdelanie umožňuje jednotlivcovi poznávať procesy, ktoré ho obklopujú a porozumieť im. Je súčasťou výchovy jednotlivca a poskytuje mu možnosť začleniť sa do spoločnosti podľa jeho schopností, ako aj prostriedky na sebarealizáciu v nej. Pod pojmom vzdelanie sa rozumejú všetky formy vzdelania, ktoré v danom štáte existujú. Právom na vzdelanie sa v zásade zaručuje možnosť vzdelávať sa na všetkých stupňoch škôl od základných až po vysoké školy, pričom toto právo sa zaručuje každému bez ohľadu na štátnu príslušnosť.

Práva národnostných menšín v súvislosti s právom na vzdelanie sú zakotvené v ods. 1 a 2 článku 34 Ústavy SR, ktoré znejú nasledovne:

(1) Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnosti ustanoví zákon.

(2) Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanovených zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj

a) právo na vzdelanie v ich jazyku,

¹⁷ Článok 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky

b) právo používať ich jazyk v úradnom styku,

c) právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

V nadväznosti na ustanovenie ústavy školský zákon obsahuje takéto ustanovenie: *Výchova a vzdelávanie sa uskutočňujú v štátnom jazyku. Občanom českej, maďarskej, nemeckej, poľskej a ukrajinskej (rusínskej) národnosti sa v rozsahu primeranom záujmom ich národného rozvoja zabezpečuje právo na vzdelávanie v ich jazyku.*¹⁸ Rómska menšina je zákonom z procesu vzdelávania vo svojom jazyku vynechaná.

Ústavný súd Slovenskej republiky sa zaoberal viacerými podnetmi a sťažnosťami namietajúcimi porušenie ústavných článkov týkajúcich sa práva na vzdelanie. Uznesením z 13. februára 2002¹⁹ ústavný súd rozhodol o ústavnej sťažnosti pána L., ktorý namietal protiústavnosť školského zákona s ústavou. Pán L. uvádzal, že protiústavnosť zákona spočíva v nezakotvení rómskeho jazyka ako jedného z vyučovacích jazykov na školách. Sťažnosť bola zamietnutá z formálno-procesných dôvodov, pretože v Slovenskej republike nie je možné sa domáhať preskúmania ústavnosti zákona na základe podnetu fyzickej osoby. Uznesením z 20. júla 1999²⁰ ústavný súd sa zaoberal ústavnosťou rozhodnutia dekana Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach o neprijatí pána H. na denné štúdium. Pán H. namietal, že rozhodnutie dekana bolo diskriminačné a porušilo jeho právo na vzdelanie, keďže jediným kritériom na prijatie na štúdium bol dosiahnutý počet bodov na písomnom teste. Pán H. dosiahol 35 bodov, čo je iba o jeden bod menej, ako bola určená hranica na prijatie. Preto sa domnieval, že jeho včas podané odvolanie je dôvodné a že rektor nemôže porušiť kritériá určené akademickým senátom ani v odvolacom konaní, a že ak sa v rámci odvolania prijímú ďalší uchádzači, tak iba tí, ktorí nasledovali v poradí dosiahnutých bodov. Rektor však podľa tvrdenia pána H. v rámci odvolacieho konania prijal dvanásť či trinásť uchádzačov, ktorí získali podstatne menej bodov ako on. Rozhodnutie ústavného súdu o predmete tejto veci nie je, pretože pán H. odvolal plnú moc pred vytýčením pojednávania a ústavný súd zastavil konanie. V inej veci súvisiacej rovnako s výsledkami prijímacích skúšok na právnickej fakulte ústavný súd rozhodoval²¹ v prípade, kedy navrhovateľ namietal, že napriek 90 % úspešnosti vykonaného testu v roku 1993 nebol prijatý na štúdium na Právnickej fakulte UK v Bratislave, pretože rozhodnutie dekana o neprijatí sa diskriminačne opieralo aj o výsledky štúdia na strednej škole, ktoré mal síce slabé, ale len zo zdravotných dôvodov. Z tých istých príčin nebol prijatý ani v rokoch 1991 a 1992. Ústavný súd zamietol podnet ako neopodstatnený s odôvodnením, že *ak schopnosti uchádzača o štúdium na vysokej škole sú overované právne rovnakým spôsobom ako u iných uchádzačov o toto štúdium, nemohlo dôjsť rozhodnutím dekana fakulty vysokej školy k porušeniu práv podnecovateľa.*

Ústavný súd rozhodoval²² tiež o otázke ústavnosti spoplatnenia školských učebníc, kedy sa vyjadroval k pojmu bezplatnosti vzdelávania na školách. Skupina poslancov argumentovala tým, že bezplatným vzdelaním na základných a stredných školách je potrebné chápať nielen komplex činností spojených so zabezpečovaním poskytovania vzdelania (priestory, učitelia, výučba), ale aj samotné učebnice a školské potreby. Poslanci ďalej uvádzali, že právu na vzdelanie podľa ústavy zodpovedá výklad, podľa ktorého ústavné právo na bezplatné vzdelanie zahŕňa všetko, čo je potrebné k vzdelaniu a čo by žiak alebo študent nepotreboval,

¹⁸ Ustanovenie § 3 ods. 1 zákona č. 29/1984 Zb. v znp o sústave základných a stredných škôl (školský zákon)

¹⁹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. III. ÚS 18/02 z 13. februára 2002

²⁰ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. II. ÚS 62/1998 z 20. júla 1999

²¹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. II. ÚS 37/94 zo 7. septembra 1994

²² Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. PL.ÚS 5/93 z 18. mája 1994

keby neštudoval. Ústavný súd návrhu nevyhovel a v odôvodnení svojho rozhodnutia použil právnu analýzu záväzných dohôd pre Slovenskú republiku. K otázke spoplatnenia učebnice ústavný súd uviedol: „*Uložením poplatkov za učebnice sa teda "nespoplatňuje" samotný prístup k vzdelaniu (zápis do základnej školy) a nespoplatňuje sa ani úroveň a kvalita poskytovaného vzdelania (napríklad formou školného). Zavedením poplatkov za učebnice sa preto nepodmieňuje úroveň a kvalita vzdelania na základných školách a táto sa ani nezvyšuje (neznižuje) v závislosti od uhradenia (neuhradenia) poplatkov za učebnice, ale je naďalej poskytovaná bezplatne.*“ Ústavný súd sa v danom rozhodnutí vyjadril tiež k obsahu práva na vzdelanie: „*Samotné vzdelanie zahrňuje v sebe jednak prístup k vzdelaniu (access to education) a poskytovanie určitej úrovne a kvality vzdelania.*“

Základným zákonom slovenskej právnej úpravy prvého a druhého stupňa vzdelávania je **zákon č. 29/1984 Zb. v znení neskorších zmien o sústave základných a stredných škôl (ďalej len „školský zákon“)**. V rámci tohto zákona boli prijímané nariadenia vlády, vyhlášky ministerstiev a metodické pokyny najmä z rezortu Ministerstva školstva upravujúce bližšie jednotlivé oblasti výkony vzdelávania na základných a stredných školách. V rámci tejto analýzy je venovaná pozornosť len vymedzeným oblastiam právnej úpravy menovaných predpisov s ohľadom na jej zameranie – dodržiavanie ľudských práv v školskom a triednom prostredí. Týmto vymedzenými oblasťami sú nasledovné:

1. právo na vzdelanie k hodnotám vs. povinná školská dochádzka;
2. vzdelávanie k hodnotám ľudských práv;
3. uplatňovanie práv menších pri vzdelávaní;
4. podpora sociálne znevýhodnených skupín pri vzdelávaní;
5. rešpektovanie náboženského a filozofického presvedčenia rodičov a reálna možnosť alternatív vo vzdelávaní ;
6. účasť zainteresovaných na rozhodovaní o otázkach vzdelávania;
7. rešpektovanie ľudských práv v procese vzdelávania (so zameraním najmä na úpravu školského poriadku).

1. Právo na vzdelanie k hodnotám vs. povinná školská dochádzka

Ustanovenie § 34 ods. 3 školského zákona znie nasledovne:

(3) Povinná školská dochádzka je desaťročná a trvá najdlhšie do konca školského roku, v ktorom žiak dovŕšil 16 rokov veku, ak tento zákon neustanovuje inak (§ 61a ods. 1). Absolvovanie nultého ročníka v základnej škole sa považuje ako prvý rok plnenia povinnej školskej dochádzky.

Ustanovenie § 37 školského zákona znie nasledovne:

Oslobodenie od povinnosti dochádzať do školy a oslobodenie od povinnej školskej dochádzky

(1) Žiakovi, ktorý pre svoj zdravotný stav nemôže dochádzať do školy, zabezpečí orgán štátnej správy v školstve takú formu vzdelávania, ktorá mu umožní dosiahnuť rovnaké vzdelanie ako pri školskej dochádzke.

(2) Žiakovi, ktorý je oslobodený od povinnosti dochádzať do školy a jeho zdravotný stav mu neumožňuje vzdelávanie, sa toto vzdelávanie neposkytuje až do pominutia dôvodov. Na tento účel sa vždy vyžaduje stanovisko odborného lekára pre deti a dorast.

Ustanovenie § 39 školského zákona znie nasledovne:

Učebné plány a učebné osnovy

(1) V školách sa vyučuje podľa učebných plánov a učebných osnov, ktoré vydáva ministerstvo školstva.

(2) Učebné plány a učebné osnovy všeobecnovzdelávacích predmetov pre stredné zdravotnícke školy vydáva ministerstvo školstva po dohode s Ministerstvom zdravotníctva Slovenskej republiky; učebné plány a učebné osnovy odborných predmetov pre tieto školy vydáva Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky po dohode s ministerstvom školstva. Učebné plány a učebné osnovy pre ostatné stredné školy vydáva ministerstvo školstva po prerokovaní so zúčastnenými ústrednými orgánmi; učebné plány a učebné osnovy odborných predmetov pre stredné odborné školy a stredné odborné učilištia vydáva ministerstvo školstva po dohode s príslušnými ústrednými orgánmi štátnej správy.

Z vyššie uvedených ustanovení školského zákona vyplýva, že obsah pojmu povinnej školskej dochádzky sa obmedzuje na zotrvávanie v školskom zariadení, pričom v školskom zákone absentuje apel na kvalitu dosahovaného vzdelávania s určením určitej minimálnej úrovne dosiahnutých vedomostí a zručností pre daný stupeň vzdelania. Výučba podľa určených učebných plánov a učebných osnov nespĺňa kritérium určenia štandardov vo vzdelávaní a je byť príliš limitujúca pre vytvorenie jednotlivých alternatív vo vzdelávaní. Takáto právna úprava na úrovni zákona sa odráža aj do súčasného stavu vzdelávania, v ktorom chýba akcentovanie vzdelávania k zručnostiam a postojom vo vzdelávaní, a ktorý projekt Milénium charakterizoval nasledovne, citácia:

- „Veľmi závažné sú nedostatky v kurikule (obsah učiva a vyučovacie postupy). Značná časť mládeže opúšťa školu s vedomosťami a zručnosťami, schopnosťami a postojmi, ktoré nie sú dostatočne využiteľné na trhu práce a táto časť mládeže rozširuje rady nezamestnaných a frustrovaných občanov. Naznačuje to, že škola učí žiakov niečo iné, ako je potrebné v živote, že škola je o niečom inom, ako je život. Explózia informácií a technológií ich prenosu vyvolali to, že tvorcovia osnov a učebníc sa snažia čo najviac poznatkov dostať do učiva a tak sa predimenzujú učebné osnovy i učebnice informáciami, a vytvárajú sa predpoklady pre preťažovanie žiakov a učiteľov. (strana 6 hore koncepcie)
- Obsah učiva nie je dostatočne diferencovaný pre žiakov slabších a nadaných. Obsah učiva je predimenzovaný na všetkých druhoch a typoch škôl, čo znemožňuje vnútornú diferenciáciu žiakov, ale aj venovanie sa slabším žiakom, zavádzanie inovácií do metód vzdelávania, bráni to uplatňovaniu humánnejšieho prístupu učiteľov k žiakom, atď. (strana 6 hore koncepcie)
- Uvedené údaje sú dost' jasnými argumentmi pre konštatovanie, že nie je všetko v poriadku so školstvom v súčasnosti na Slovensku, a že môžeme právom hovoriť o KRÍZE školstva na Slovensku...”

V tretej časti koncepcie (projektu Milénium), ktorá popisuje cieľový stav výchovy a vzdelávania, sa nachádzajú nasledovné výroky, citácia:

- „Hlavným cieľom reformy školstva v SR je premeniť tradičné encyklopedicko – memorovacie a direktívno – neživotné školstvo na tvorivo – humánnu výchovu a vzdelávanie a poznatkovo-hodnotné školstvo, kde je dôraz na aktivitu a slobodu osobnosti, jej silu vytvoriť svoj progresívny, tvorivý spôsob bytia pre život v novom tisícročí. Zo systémového hľadiska to predpokladá najmä zmeny v týchto oblastiach:

- **A. Zmeniť filozofiu výchovy a vzdelávania** – od tradičného poňatia výchovy a vzdelávania prejsť k tvorivo – humanistickej koncepcii. Integrovat' v nej pragmatickú filozofiu školstva, všeobecno – vzdelávacie poňatie školy a humanistický prístup k výchove a človeku. Filozofia edukácie*/ odpovedá na otázku PREČO vzdelávať.
- **B. Zmeniť obsah vzdelávania** – (kurikulárna transformácia) znížiť počet nepotrebných, nefunkčných informácií a nahradiť ich obsahom, poznatkami potrebnými pre život, kľúčovými kompetenciami. Výpracovať nové osnovy, nové učebnice, študijné materiály so životným, moderným obsahom. Zmeny odpovedajú na otázku ČO je treba meniť v obsahu vzdelávania....“

Uvedené výňatky z projektu Milénia poukazujú na potrebu zmeniť prístup k vzdelávaniu smerom k zručnostiam, hodnotám a postojom, čo by sa malo odraziť aj v novej právnej úprave školského zákona.

Ustanovenie § 39 školského zákona je tiež v rozpore s nižšie uvedeným ustanovením § 29 zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve, pretože zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve uvádza pojem vzdelávacích štandardov. Pričom vzdelávacie štandardy vydávané ministerstvom sú tu určené ako jediné priamo záväzné pre všetky školy, ktoré sú nadradované nad učebné plány a učebné osnovy.

2. Vzdelávanie k hodnotám ľudských práv

Vzhľadom na potrebu zásadného presmerovania spôsobu a obsahu vzdelávania na školách by bolo vhodné priamo uviesť v základných zákonoch týkajúcich sa vzdelávania, teda konkrétne v školskom zákone, medzi ciele (resp. zásady) základné ľudské práva a slobody. I keď dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd sa považuje za súčasť demokratického zriadenia spoločnosti a pojem demokracie ako zásada vo vzdelávaní je uvedený v súčasnom znení ustanovení § 5 ods. 1 a § 7 ods. 2 školského zákona, výstižnejšie a v priamom súlade s vyššie uvedenými medzinárodnými dokumentmi by bolo explicitné uvedenie základných ľudských práv a slobôd. Dotknuté znenia školského zákona sú nasledovné:

(1) Základná škola poskytuje základné vzdelanie; zabezpečuje rozumovú výchovu v zmysle vedeckého poznania a v súlade so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie a poskytuje mravnú, estetickú, pracovnú, zdravotnú, telesnú výchovu a ekologickú výchovu žiakov; umožňuje aj náboženskú výchovu a športovú prípravu. V základnej škole môže pôsobiť aj asistent učiteľa.... (§5 ods. 1)

(2) Stredné školy uplatňujú jednotu výchovy a vzdelávania, spojenie školy so životom a usilujú sa o všestranný harmonický rozvoj osobnosti mladého človeka; vychovávajú ho v zmysle vedeckého poznania a v súlade so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie, formujú jeho intelektuálny a mravný rozvoj, pripravujú ho na tvorivú prácu a odbornú činnosť v povolani a poskytujú estetickú, zdravotnú, telesnú výchovu a ekologickú výchovu; umožňujú aj náboženskú výchovu a športovú prípravu. (§7 ods. 2)

Vzdelávanie detí k ľudským právam s reálnym výsledkom v podobe prijatia zásady rešpektovania ľudských práv za svoje je možné len v prípade, že proces vzdelávania bude prebiehať v súlade s princípmi dodržiavania ľudských práv. Teda nie je fakticky potrebné vedieť výpočet ľudských práv v medzinárodných dokumentoch, ale dôležité je skôr rozumieť, čo konkrétne právo znamená a aký má pre človeka zmysel. Ak si dieťa nezažije situácie na škole, v ktorých sa ľudské práva dodržiavajú, napríklad bude svedkom nerešpektovania zákazu diskriminácie pri hodnotení žiakov, neumožnenia slobody prejavu, nerešpektovania cti

a dôstojnosti žiakov, porušenia práva na súkromie, atď., tak dieťa pravdepodobne nebude rozumieť obsahu a zmyslu ľudských práv, ak sa ich nenaučí rešpektovať v inom prostredí. Preto je potrebné, aby pedagogickí aj nepedagogickí zamestnanci školy komunikovali s deťmi/pôsobili na deti spôsobom zaručujúcim ľudské práva a bolo by vhodné takýto prístup priamo určiť aj v školskom zákone. Preto súčasnú právnu úpravu ohľadom napr. pedagogických zamestnancov v ďalej uvedenom znení možno považovať za nedostatočnú:

(2) Pedagogickí zamestnanci vychovávajú žiakov v zmysle vedeckého poznania a v súlade so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie; sú povinní sa na svoju prácu svedomite pripravovať a ďalej sa vzdelávať. (§ 51 ods. 2 školského zákona).

Možno však pozitívne hodnotiť priame zakotvenie zákazu diskriminácie v roku 2004 do školského zákona v ustanoveniach § 4b, ktoré boli prijaté spolu s antidiskriminačným zákonom. Predmetné ustanovenia § 4b ods. 1 a 3 znejú nasledovne:

(1) Práva ustanovené týmto zákonom sa zaručujú rovnako všetkým uchádzačom a žiakom v súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania vo vzdelaní ustanovenou osobitným zákonom. 1da) V súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania sa zakazuje diskriminácia aj z dôvodu pohlavia, náboženského vyznania alebo viery, manželského stavu a rodinného stavu, farby pleti, jazyka, politického alebo iného zmýšľania, odborovej činnosti, národného alebo sociálneho pôvodu, zdravotného postihnutia, veku, majetku, rodu alebo iného postavenia.

(3) Uchádzač alebo žiak, ktorý sa domnieva, že jeho práva alebo právom chránené záujmy boli dotknuté v dôsledku nedodržania zásady rovnakého zaobchádzania, môže sa domáhať podľa osobitného zákona právnej ochrany na súde. 1da) (§ 4b ods. 3 školského zákona)

Na uplatňovanie zákazu diskriminácie na školách a jeho pochopenie žiakmi však bude potrebné, aby si zásady zákazu diskriminácie a s tým súvisiace postoje osvojili pedagogickí aj nepedagogickí zamestnanci na škole a následne tiež prostredníctvom vhodných participatívnych metód vo výučbe a tiež v každodennom živote školy aj samotní žiaci. Pretože nie je možné, aby žiak pochopil a osvojil si pozitívny postoj k zákazu diskriminácie, ak sa stretáva s jeho bežným porušovaním vo svojom okolí.

V nadväznosti na zákaz diskriminácie v úvodných ustanoveniach školského zákona v záverečných ustanoveniach tohto zákona je prekvapivé nejednoznačné ustanovenie týkajúce sa zakázaných činností na školách. V súvislosti so zakázanými činnosťami týkajúcimi sa sexuálnej orientácie je otáznosť, čo mal zákonodarca v úmysle, keď na záver ustanovenia poukazuje na tradičné hodnoty európskej kultúry. Bolo by žiaduce uvedenú nejednoznačnosť zákonného textu vylúčiť, aby nedošlo v praxi k takým postojom na školách, ktoré neumožnia otvorenú diskusiu o rôznych sexuálnych orientáciách, ale naopak vytvoria priestor na diskrimináciu z dôvodu sexuálnej orientácie. Uvedené nejednoznačné ustanovenie § 58a ods. 2 školského zákona je nasledovné:

(2) V základných školách, v základných umeleckých školách, učilištiach, stredných školách, špeciálnych školách a v školských zariadeniach v rámci výchovnovzdelávacej činnosti a mimo výchovno-vzdelávacej činnosti nie je povolená činnosť, ktorá smeruje alebo priamo nabáda k rasovej a etnickej nenávisti, národnostnej a náboženskej neznášanlivosti, a nie je povolené ani ovplyvňovanie sexuálnej orientácie, ktorá je v rozpore s ľudskou dôstojnosťou a s tradičnými hodnotami európskej kultúry, a podnecovanie ku xenofóbii.

3. Uplatňovanie práv menšín pri vzdelávaní (menšina zdravotne postihnutých detí, deti národnostnej menšiny a iné)

Vedľa princípu zákazu diskriminácie pri uplatňovaní práv menšín bolo potrebné v školstve prijať opatrenia za účelom vyrovnania postavenia inak objektívne znevýhodnených žiakov na základe rôzneho dôvodu.

Opatreniami pre integráciu zdravotne postihnutých detí sú v texte školského zákona ustanovenia o školskej integrácii, ktoré sa nachádzajú v § 32a v nasledovnom znení:

§ 32a Školská integrácia a formy školskej integrácie

(1) Školská integrácia je výchova a vzdelávanie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (§ 3 ods. 2) v triedach škôl podľa tohto zákona okrem tried v špeciálnych školách.

(2) Formy školskej integrácie sú:

a) integrácia v špeciálnych triedach, pri ktorej sa žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami vzdelávajú v základnej škole alebo strednej škole v samostatných triedach. Časť vyučovania sa môže uskutočňovať v triede spoločne s ostatnými žiakmi školy; na vyučovaní sú prítomní učitelia oboch tried. Niektoré vyučovacie predmety môže žiak absolvovať mimo špeciálnej triedy,

b) individuálna integrácia, pri ktorej sú žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami zaraďovaní do tried a výchovných skupín s ostatnými žiakmi školy a sú vzdelávaní podľa individuálneho výchovno-vzdelávacieho programu, pričom učebné osnovy a výchovné postupy sú prispôbené ich potrebám.

(3) Špeciálne triedy v základných školách a špeciálne triedy v stredných školách sa zriaďujú spravidla pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, s rovnakým druhom postihnutia alebo intelektového nadania.

Reálne začlenenie postihnutých detí do systému školstva, kde by sa mohli spoločne učiť so zdravými deťmi a prirodzene integrovať do spoločnosti bude však závisieť od otvorenosti prístupu škôl k takejto integrácii, a teda od hľadania riešení v konkrétnych prípadoch pre maximálne možné začlenenie postihnutých detí do školy. V súčasnosti až na výnimky deti s telesným alebo duševným postihnutím sú izolované v osobitných často internátnych školách.

Vážnou prekážkou integrácie je nedostatok materiálnych zdrojov na školách, kde by mal poskytnúť pomocnú ruku štát, ak zriaďovateľ nedisponuje potrebnými prostriedkami. Pre úspešnosť projektu integrácie daného dieťaťa bude tiež rovnako dôležitá otvorenosť pedagogického ako aj žiackeho kolektívu pre prijatie postihnutého dieťaťa. Spoločnou úlohou zriaďovateľa a školy je pripraviť pedagogický aj nepedagogický kolektív, ktorý má osvojené pozitívne postoje súvisiace s integráciou. Deti je potrebné vzdelávať k postojom odmietajúcim predsudky voči postihnutým deťom a k zručnostiam, ako vhodne asistovať postihnutým deťom v „pre ne kritických“ situáciách. Podporné vzdelávacie programy pre pedagogický aj nepedagogický kolektív so záštitou štátu budú za uvedeným účelom nevyhnutné.

Základné právo národnostných menšín byť vzdelávané vo svojom jazyku zakotvuje v školskom jazyku ustanovenie § 3 ods. 1 školského zákona, ktoré znie nasledovne:

(1) Výchova a vzdelávanie sa uskutočňujú v štátnom jazyku. 1) Občanom českej, maďarskej, nemeckej, poľskej a ukrajinskej (rusínskej) národnosti sa v rozsahu primeranom záujmom ich národného rozvoja zabezpečuje právo na vzdelávanie v ich jazyku.

Zakotvenie práva dieťaťa byť vzdelávané vo svojom jazyku je dôležité pre rozvoj jeho osobnosti, nadania a rozumových schopností. Ako je už uvedené vyššie pri medzinárodných dokumentoch – dieťa, ktoré sa začína učiť vo svojom jazyku, rýchlo napreduje a pokračuje ďalej vo svojom rozvoji na rozdiel od tých detí, ktoré začínajú svoje vzdelávanie s novým jazykom. Vo výpočte národnostných menšín, ktoré majú garantované právo na vzdelanie vo svojom jazyku, chýba rómska menšina. Pritom rómska národnostná menšina, ktorá má v okolo 50 obciach väčšie zastúpenie ako 20 %, nemá právo na vzdelávanie vo svojom jazyku a ukrajinská národnostná menšina majúca takéto zastúpenie v 18 slovenských obciach, má právo na vzdelávanie vo svojom jazyku. Uvedené porovnanie nie je dokumentované z dôvodu, že ukrajinská národnostná menšina má neprimerané práva pre podmienky vzdelávania svojich detí. Ale naopak práve z dôvodu poukázania na zanedbávanie práv detí rómskej menšiny, ktoré nemajú vytvorené rovnaké podmienky pre rozvoj svojej osobnosti v procese vzdelávania. V súvislosti so skutočnosťou, že práve deti z tejto menšiny pochádzajú často zo sociálne znevýhodneného prostredia s nízkou úrovňou vzdelanosti svojich rodičov, existencia jazykovej bariéry na začiatku vzdelávacieho procesu týmto deťom fakticky znemožňuje vymanenie sa z ich nevýhodného postavenia.

4. Podpora sociálne znevýhodnených skupín pri vzdelávaní

Vytváranie nultých ročníkov (§ 6 školského zákona) v základných školách a existencia asistentov na školách (§50b školského zákona) na prekonávanie jazykových a sociálnych bariér v školskom zákone sú pozitívnymi opatreniami potrebnými v praxi. Pri využívaní týchto opatrení je tiež potrebné vytvárať na škole prostredie bez predsudkov, čo je možné dosiahnuť systematickým vzdelávaním detí k uvedomovaniu si vlastných predsudkov a ich dôvodov ako aj formovaním postojov u detí odmietajúcich diskrimináciu bez rozdielu dôvodu a jej formy. S cieľom napomôcť rozvoju detí zo sociálne znevýhodneného prostredia alebo na odstránenie jazykových a iných bariér je potrebné, aby boli deťom z takéhoto prostredia partnerom tiež ostatné deti v školskom kolektíve. Priateľská atmosféra na škole, ako aj v konkrétnej triede je rovnako dôležitá ako existencia asistenta na škole.

K znižovaniu a postupnému odstráneniu predsudkov na školách voči deťom zo sociálne znevýhodnených skupín je potrebné deti vzdelávať formou participatívneho učenia, ktoré by malo byť integrované prierezovo vo viacerých predmetoch, pričom pedagogickí a nepedagogickí zamestnanci by mali byť pre deti vzorom dodržiavania princípu zákazu diskriminácie svojím každodenným správaním.

Ustanovenie § 60 školského zákona umožňuje občanom, *ktorí nezískali základné vzdelanie, aby im základná škola alebo stredná škola organizovala kurzy pre získanie základného vzdelania*. Takúto právnu úpravu možno považovať za málo dostatočnú, keďže školy nezaväzuje k vytváraniu potrebných podmienok pre zabezpečenie vzdelávania, ak osoby v okolí konkrétnej školy majú záujem získať základné vzdelanie. V zmysle článku 13 ods. 2 medzinárodného paktu by mal byť štát viac aktívny, konkrétne mal by *elementárne vzdelanie osôb, ktoré nezískali alebo nedokončili základné vzdelanie, ... pokiaľ možno povzbudzovať alebo zintenzívňovať*.

5. Rešpektovanie náboženského a filozofického presvedčenia rodičov a reálna možnosť alternatív vo vzdelávaní

V školskom zákone chýba dostatočný priestor pre rôzne alternatívy vo vzdelávaní, pretože nie sú určené štandardy vzdelávania ako minimálne požiadavky na dosiahnutie určitého stupňa vo vzdelávaní. V súčasne platnej právnej úprave používaný pojem tzv. vzdelávacích štandardov

by mohol vystihovať podstatu minimálnej úrovne vzdelávania. Pojem vzdelávacích štandardov nie je v žiadnom právnom predpise zadefinovaný, čo možno považovať za vážny nedostatok platnej právnej úpravy. Z použitia pojmu vzdelávacích štandardov v texte zákona č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve možno vyvodiť úmysel zákonodarcu určiť štandardy ako „minimá“ vo vzdelávaní. V ustanovení § 29 uvedeného zákona je určený obsah pedagogickej dokumentácie, ktorej nedeliteľnou súčasťou sú práve aj vzdelávacie štandardy. Toto ustanovenie znie nasledovne:

§ 29 Pedagogická dokumentácia

(1) Pedagogická dokumentácia školy alebo školského zariadenia je súbor písomných dokumentov, ktorými sa riadi proces výchovy a vzdelávania, a súbor písomností, na základe ktorých vydáva škola alebo školské zariadenie verejné listiny a rozhodnutia.

(2) Pedagogická dokumentácia sa v školách a v školských zariadeniach vedie v štátnom jazyku. 71) V školách 24) a v školských zariadeniach, v ktorých sa uskutočňuje výchova a vzdelávanie v jazyku národnostných menšín, sa pedagogická dokumentácia školy vedie dvojjazyčne, a to v štátnom jazyku a v jazyku príslušnej národnostnej menšiny.

(3) Pedagogickú dokumentáciu tvoria

a) učebné plány, b) učebné osnovy, c) vzdelávacie štandardy, d) plán výchovno-vzdelávacej činnosti, e) plán práce školy,

f) triedna kniha, g) triedny výkaz, h) katalógový list žiaka, i) protokol o maturitnej skúške, j) protokol o záverečnej skúške,

k) protokol o absolútoriu, l) protokoly o komisionálnych skúškach, m) rozvrh hodín.

(4) Pedagogickú dokumentáciu školy alebo školského zariadenia uvedenú v odseku 3 písm.

a) až c) vydáva ministerstvo. 72) Pedagogickú dokumentáciu cirkevnej školy a školského zariadenia a súkromnej školy a školského zariadenia uvedenú v odseku 3 písm. a) a b) vydáva zriaďovateľ po dohode s ministerstvom.

(5) Pedagogická dokumentácia školy alebo školského zariadenia uvedená v odseku 3 písm. f) až l) sa vedie na tlačivách, ktoré schvaľuje ministerstvo.

Ako vyplýva z predmetného ustanovenia § 29 ministerstvo vydáva pre školy vzdelávacie štandardy, učebné plány a učebné osnovy. Súkromné školy a cirkevné školy však vydávajú samy po dohode s ministerstvom učebné plány a učebné osnovy. Vzdelávacie štandardy vydávané ministerstvom sú záväzné pre všetky školy bez ohľadu na osobu zriaďovateľa, a preto tieto by mali byť obsahovo minimom pre vzdelávanie. Aby bol poskytnutý dostatočný priestor pre výchovno-vzdelávacie programy vytvorené v súkromných alebo cirkevných školách. Z pojmu štandard však nie je jasné, či znamená minimálnu alebo optimálnu úroveň vzdelania, ktorá by mala byť dosahovaná. Bolo by preto žiaduce zadefinovať pojem vzdelávacieho štandardu ako minimum úrovne vzdelávania v záväznom právnom predpise, z čoho by bol zrejmý jeho obsah.

V súčasnosti sú vzdelávacie štandardy pre jednotlivé predmety²³ vytvorené, avšak z ich obsahu nevyplýva, že by mali tvoriť minimum úrovne vzdelávania. Ich štruktúra a naplnenie sú vzájomné nesúrodé. Ak by sa štandardy mali stať minimálnou úrovňou vzdelávania, bolo by potrebné ich od základu prepracovať.

²³ Pozri časť Pedagogické dokumenty na www.spu.sk

Pri presadzovaní alternatívnych programov v súlade s filozofickým a náboženským presvedčením rodičov vo vzdelávaní je neprimeraným obmedzením tiež požiadavka dohody medzi zriaďovateľom súkromnej/cirkevnej školy a ministerstvom o učebných plánoch a osnovách. Bez takejto dohody zriaďovateľ svoj alternatívny program vzdelávania nemôže realizovať. Pričom zákon neurčuje kritéria podľa ktorých ministerstvo vyhodnocuje predložené alternatívne plány a osnovy, čím je vytvorená bezbrehá ľubovôľa na obmedzovanie rozvoja alternatívnych programov vo vzdelávaní. Bolo by žiaduce v zákone určiť presné kritéria, podľa ktorých sa vyhodnocuje alternatívny výchovno-vzdelávací program zriaďovateľa ministerstvom. Medzi kritéria jeho vyhodnotenia by mohli patriť – dosahovanie určenej minimálnej úrovne vzdelávania, súlad s hodnotami demokracie a ľudských práv vo vzdelávacom programe.

Malo by sa tiež uvažovať o právnej úprave vzdelávania v domácom prostredí za účelom naplnenia podmienky súladu vzdelávania detí s filozofickým presvedčením rodičov. Nový prístup k alternatíve vo vzdelávaní formou domácej školy by si ďalej vyžadoval tiež zmeny v súvisiacich právnych predpisoch. Napríklad v zákone č. 281/2002 Z.z. o prídavku na dieťa a o príspevku k prídavku na dieťa, kde je zakotvený sankčný prístup pre rodičov, ktorých deti nedochádzajú do školy bez ohľadu na okolnosť, či sa deti doma primerane vzdelávajú alebo sú vedené k závažnému životu.

V súvislosti s potrebou väčšej otvorenosti k alternatívam vo vzdelávaní by malo byť tiež menej stanovených podmienok ohľadom skutočného výberu týchto alternatív, ktoré sú mimo kontroly rodiča. Záverom k požiadavke vytvorenia reálnych podmienok na alternatívne vzdelávacie programy je nevyhnutné zadefinovať reálne minimálne úrovne vzdelávania, odstrániť z textu zákona možnosť ľubovôle pre štátneho úradníka pri posudzovaní alternatívnych programov a navrhujeme priamo v texte školského zákona uviesť zásadu rešpektovania náboženského a filozofického presvedčenia rodičov/zákonných zástupcov pri vzdelávaní detí.

6. Účasť zainteresovaných na rozhodovaní o otázkach vzdelávania

Zainteresovanými osobami v procese vzdelávania sú všetci zúčastnení, to znamená žiaci, rodičia, pedagógovia, ale aj nepedagogickí zamestnanci, zriaďovatelia škôl vrátane štátnej správy a samosprávy dohliadajúci nad kvalitou úrovne vzdelávania na školách. Školstvo je oblasťou, kde sa prelína pôsobenie štátnej správy a samosprávy, súkromnej a verejnej sféry. Z pohľadu dodržiavania ľudských práv je významná odpoveď na otázku, či majú zainteresované subjekty vo vzdelávaní reálnu možnosť ovplyvniť metódy a obsah vzdelávania? V rámci tejto analýzy sa budeme ďalej zaoberať postavením žiaka, rodiča, učiteľa, školských rád ako orgánov školskej samosprávy, riaditeľa a zriaďovateľa školy.

ŽIAK

Žiaci/žiačky majú podľa zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve možnosť vytvoriť si žiacku radu na stredných školách podľa ustanovenia § 26 ods.1 zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve:

(1) Žiacka školská rada (ďalej len "žiacka rada"), ak je ustanovená, reprezentuje žiakov strednej školy a zastupuje ich záujmy vo vzťahu k riaditeľovi a vedeniu školy.

Vytvorenie žiackych rád na základných školách zákon nepredvída a žiacka rada môže, ale nemusí byť ustanovená na stredných školách. Zriaďovateľ, riaditeľ ani pedagogický kolektív nenesú žiadnu zodpovednosť spojenú s nevytvořením žiackej rady. Avšak bez podpory pedagógov a riaditeľa vytvorenie žiackej rady predpokladá značnú iniciatívu u žiakov, aby

splnili podmienky zákona pre vytvorenie rady. Podmienky pre vytvorenie žiackej rady sú uvedené v nasledovných odsekoch § 26:

(2) Žiacka rada je ustanovená vtedy, ak počet jej členov určený v odseku 3 zvolí v tajnom hlasovaní nadpolovičná väčšina žiakov strednej školy. O voľbách vyhotovia žiaci zápisnicu, ktorú predložia riaditeľovi školy.

(3) Žiacka rada má 5 až 11 členov a tvoria ju tí žiaci, ktorí vo voľbách získali najvyšší počet hlasov žiakov zúčastnených na voľbách.

(6) Náklady na činnosť žiackej rady sa po dohode s riaditeľom školy uhrádzajú z rozpočtu školy.

(7) Podrobnosti o zložení žiackej rady, o spôsobe jej ustanovenia vrátane výmeny jej členov, o voľbe člena rady školy a o spôsobe rokovania určí štatút žiackej školskej rady.

Predpokladom využitia svojho práva účasti na veciach týkajúcich sa svojho vlastného vzdelávania žiakmi, je nevyhnutná iniciatíva a podpora zo strany školy pri organizovaní volieb do žiackej školskej rady. Vytvorenie takejto rady by mohlo byť pre žiakov školy výzvou na uplatnenie princípov demokracie v praxi pri hľadaní kandidátov spomedzi seba, realizovanie volebnej kampane pred voľbami spojenej napríklad s volebnými plagátmi kandidátov, rozhovorov s kandidátmi, s prezentovaním programu kandidátov, nakoniec môžu sa tiež vytvoriť rôzne žiacke platformy zastupujúce jednotlivé záujmy žiakov na škole. Zážitok z priebehu kampane a volieb môže ostať v žiakoch ako dôležitá pozitívna osobná skúsenosť z účasti na rozhodovaní, ktoré žiakovi môžu ukázať zmysluplnosť jeho účasti na rozhodovaní o veciach verejných. Pretože prostredie školy by malo byť pre žiaka jedným z modelov fungovania demokracie, ktorý je hmatateľný a z ktorého si odnáša pozitívne zážitky.

Bolo by žiaduce vytvárať žiacke rady, ktoré môžu byť v podstate akýmsi žiackym parlamentom, nielen na stredných školách, ale aj v učilištiach a na základných školách. Vzhľadom tiež na okolnosť, že sa posúva nižšie trestná zodpovednosť na 14 rokov veku, nie je dôvod myslieť si, že žiaci učilišťa alebo základnej školy na druhom stupni by boli nespôsobilí na fungovanie v žiackej rade. Na základnej škole prípadne i na učilišti by bola potrebná väčšia podpora po stránke informačnej a osvetovej u žiakov na realizovanie žiackych volieb na škole. Výsledok v podobe zážitku žiakov z účasti na vlastných voľbách a z účasti na presadzovaní svojich vlastných záujmov, ktorý by umožnil porozumieť aj trinásťročným žiakom obsahu pojmu demokracia, je jedným zo spôsobov participatívneho učenia sa demokracii a ľudským právam na pôde základnej školy.

Zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve síce predpokladá zriadenie žiackych rád len pri strednej škole, ale základným školám ani učilištiam nie je zakázané ich vytvárať, a preto môže vedenie školy v súlade so zákonom napomáhať vytvoreniu žiackych rád aj na základných školách a učilištiach pri napĺňaní účelu vzdelávania žiakov demokratickým hodnotám.

Učenie sa demokracii prostredníctvom fungovania žiackej rady by nemalo skončiť na škole voľbami do žiackej rady, ale následne komunikácia medzi zástupcami a žiakmi prostredníctvom žiackych novín, rozhlasu, spoločných akcií, ktoré by sa mohli robiť na škole, by boli ďalšími zážitkami, v čom spočíva zastupovanie a informovanie svojich voličov - žiakov o dianí na škole. Rovnako v tejto fáze – riadneho fungovania žiackej rady – by malo byť prostredie školy podporujúce k osvojeniu si správnych modelov demokratického fungovania žiackej rady navonok k svojim voličom - žiakom, ale i dovnútra – komunikácia medzi žiakmi zvolenými do žiackej rady. Komunikácia dovnútra medzi žiakmi v žiackej rade bude veľmi významná najmä v súvislosti so zvolením zástupcu do rady školy spomedzi

členov žiackej rady a následným informovaním ostatných členov žiackej rady o výsledkoch rokovania zo školskej rady.

Vzhľadom na zjavný vekový rozdiel medzi žiakmi oproti ostatným členom rady školy a význam účasti žiakov na rozhodovaní o otázkach vzdelávania na škole, by bolo žiaduce, aby na rokovaní v rade školy boli prítomní aspoň dvaja zástupcovia žiakov, pričom prípadne len jeden z nich by mohol mať hlasovacie právo. Z ustanovení zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a vyhlášky č. 291/2004 Z.z.²⁴ vyplýva, že v rade školy pri stredných školách by mal byť len jeden zástupca žiakov, čo však nezamedzuje, aby na rokovaní rady boli aspoň dvaja zástupcovia žiakov. Pritom rokovanie rady školy je zásadne verejné zo zákona, takže sa ho môže zúčastniť každý, kto má na tom záujem.

Medzi oprávnenia žiackej rady patria podľa ustanovenia § 26 ods. 4 zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve:

- právo vyjadriť sa k podstatným otázkam, návrhom a opatreniam školy v oblasti výchovy a vzdelávania,
- právo podieľať sa na tvorbe a dodržiavaní školského poriadku,
- právo zastupovať žiakov vo vzťahu k riaditeľovi a vedeniu školy, predkladať im svoje stanoviská a návrhy, zastupovať žiakov aj navonok,
- právo voliť a odvolávať zástupcu žiakov do rady školy.

Zákon určuje v ustanovení § 26 ods. 5 aj pravidlá pre prijímanie uznesení žiackej rady, ktoré znejú nasledovne:

(5) Žiacka rada je schopná sa uznášať, ak je na jej zasadnutí prítomná nadpolovičná väčšina všetkých členov. Na platné uznesenie žiackej rady je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny prítomných členov žiackej rady. Na platné uznesenie žiackej rady vo veci voľby a odvolania zástupcu žiakov do rady školy je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých členov žiackej rady.

V súvislosti s podporou zo strany školy zákon vo vyššie citovanom ustanovení § 26 ods. 6 určuje len spôsob úhrady nákladov žiackej rady, pričom iné spôsoby podpory neuvádza. Vzhľadom tiež na okolnosť, že zákon určuje minimálny počet 5 žiakov, ktorí by mali byť zvolení vo voľbách, pre riadny a zmysluplný priebeh volieb na škole, podpora zo školy nielen finančná bude nevyhnutná. Jednou z možností inej ako finančnej podpory školy by mohlo byť určenie osoby zodpovednej za komunikáciu so žiakmi – žiackeho ombudsmana, ktorý by bol spomedzi pedagogických alebo nepedagogických zamestnancov školy a bol by u neho predpoklad dôvery u žiakov. Takáto osoba mimo zbierania sťažností a podnetov zo strany žiakov, by mohla byť tiež podporou aj reálnou pomocou pre žiakov pri realizácii žiackych volieb.

Okrem nástroja žiackej rady a osoby žiackeho ombudsmana na škole, ktorý by bol určený na prijímanie podnetov a sťažností od žiakov, žiaci by mali poznať možnosť spísania petície a jej účel adresovanú napríklad vedeniu školy, rade školy, prípadne i samotnej žiackej rade. Akýkoľvek postih súvisiaci s napísaním podnetu alebo sťažnosti nemôže byť žiakovi na ujmu, čo vyplýva tiež z ustanovenia §4b ods. 2 školského zákona: ... *Uchádzač alebo žiak nesmie byť v súvislosti s výkonom svojich práv prenasledovaný ani inak postihovaný za to, že podá na iného uchádzača, žiaka, učiteľa alebo iného zamestnanca školy podľa § 2 alebo § 33a sťažnosť, žalobu alebo návrh na začatie trestného stíhania.*

²⁴ Pozri ustanovenie § 3 ods. 1 písm. d) vyhlášky MŠ SR č. 291/2004 Z.z.

Jedným z predpokladov riadneho zastupovania svojich záujmov žiakmi je, aby žiaci boli riadne informovaní o svojom postavení s ohľadom na svoje práva a povinnosti a mali prístup tiež k informáciám o dianí na škole. Môže sa jednať o informácie rôzneho charakteru, napríklad ohľadom zavedenia alebo nezavedenia nových voliteľných predmetov v ďalších rokoch, o možnosti využitia priestorov školy na rôzne žiacke akcie. Žiaci by mali preto poznať tiež zákon o slobodnom prístupe k informáciám²⁵, aby vedeli ako kvalifikovane žiadať o informácie a čo robiť v prípade, ak ich žiadostiam o informácie nebude vyhovie.

Ako už bolo uvádzané vyššie, žiakov je potrebné naučiť ako a kedy je účelné jednotlivé nástroje presadzovania svojich záujmov využívať. A tým, že budú nástroje sťažností, petícií, podnetov, či žiadostí o informácie na škole využívať, budú sa učiť ich zmyslu aj v bežnom živote.

RODIČ/ZÁKONNÝ ZÁSTUPCA

Podľa zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve rodičia majú svojich zástupcov v rade školy, v obecnej školskej rade alebo územnej školskej rade. Spôsob voľby rodičov do jednotlivých orgánov je bližšie určený vo vyhláške Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 291/2004 Z.z, ktorou sa určujú podrobnosti o spôsobe ustanovenia orgánov školskej samosprávy, o ich zložení, o ich organizačnom a finančnom zabezpečení. Zákonná povinnosť zriaďovať školské rady sa nevzťahuje na súkromné a cirkevné školy. Tieto školy by mali mať vytvorené vlastné mechanizmy pre efektívnu výmenu komunikácie názorov o vzdelávaní s rodičmi.

Rady školy sa vytvárajú pri základných a stredných školách. Podľa vyššie uvedeného zákona a vyhlášky rodičia majú v rade školy okolo štyroch zástupcov pri základnej škole a troch zástupcov pri strednej škole v závislosti od toho, aký je celkový počet zamestnancov na škole. Zástupcovia rodičov do rady školy sú volení v priamych a tajných voľbách zabezpečovaných riaditeľom školy. Podľa ustanovenia § 1 tejto vyhlášky riaditeľ v spolupráci so zástupcami rodičov zvolá rodičov za účelom uskutočnenia voľby zástupcov rodičov do rady školy. Kandidáta na zástupcu rodiča v rade školy môže navrhnúť ktorýkoľvek z rodičov po predchádzajúcom súhlase daného rodiča, pričom takto navrhnutý kandidát sa dostane na hlasovací lístok. Za účelom oboznámenia sa s jednotlivými kandidátmi rodičov by mal byť vytvorený priestor na ich prezentáciu, najlepšie kombináciou osobného a písomného predstavenia sa svojim voličom – rodičom. V tejto časti by rodičia nemali byť v pasívnom očakávaní, že škola zabezpečí riadnu prezentáciu kandidátov, ale samotní rodičia by mali byť aktívni pri realizovaní prezentácie kandidátov účinným spôsobom. Zástupcami rodičov v rade školy sa stanú tí rodičia, ktorí dostanú najviac hlasov vo voľbách. Opis priebehu a výsledku volieb do rady školy je súčasťou zápisnice z ustanovujúcej rady školy, pričom vyhotovenie takejto zápisnice zabezpečuje riaditeľ školy.

Na úrovni obce a samosprávneho kraja sú rodičia zastúpení v obecnej školskej rade a územnej školskej rade na základe výsledku volieb predsedov rád škôl.

Ďalšia komunikácia medzi rodičmi a ich zvolenými zástupcami po voľbách do školských rád bude závisieť od vytvoreného modelu na danej škole. Záujem rodičov o kvalitu vzdelávania svojich detí a podpora školy pri hľadaní riešení konkrétnych problémov na škole súvisiacich s výchovou a vzdelávaním ich detí nemožno nariadiť zákonom. Zapojenie rodičov do školských či mimoškolských aktivít na pôde školy bude priamo úmerné ich vlastnému záujmu, i keď škola môže vytvárať k tomu motivujúce alebo odradzujúce podmienky. Motivujúcimi podmienkami by boli napríklad aktívne informovanie zo strany školy prostredníctvom web stránky školy obsahujúcej aktuálne a obsažné informácie o výsledkoch

²⁵ Zákon č. 211/2000 Z.z. o slobodnom prístupe k informáciám

rokovaní rady školy, program ďalšieho zasadnutia rady, učebné plány a osnovy školy, koncepciu rozvoja školy, kontakty na učiteľov školy a podobne.

Pre presadzovanie predstáv rodičov o výchove a vzdelávaní svojich detí na zasadnutiach školských rád je významné získať pre svoje názory podporu ostatných členov rady (zloženie členov školských rád viď ďalej). Dobrá informovanosť rodičov o situácii na škole a konštruktívne návrhy na riešenie problémov, či návrhy na potrebné zmeny výchovno-vzdelávacieho programu je predpokladom pre získanie ďalšej podpory u ostatných členov rady školy.

Rodič môže získavať informácie o procese výchovy a vzdelávania od svojho dieťaťa, ďalej od školy napríklad ohľadom vybraných osnov, učebného plánu a zvolenej koncepcie vzdelávania. V prípade, že uvedené informácie nie sú aktívne zverejnené na web stránke, či inak dostupné, rodič môže žiadať o informácie na základe zákona o slobodnom prístupe k informáciám.

V prípade nespokojnosti rodiča so spôsobom uskutočňovania výchovy a vzdelávania na škole, rodič má okrem prezentovania svojich názorov na školských radách, možnosť obrátiť sa priamo na riaditeľa školy alebo zriaďovateľa školy so sťažnosťou alebo podnetom. Ak názor rodiča má širšiu podporu o ostatných rodičov, prípadne aj žiakov alebo učiteľov na škole či nepedagogických zamestnancov školy, presadenie určitého postupu možno podporiť petíciou, prípadne nesúhlas s určitým konaním protestným zhromaždením.

UČITEĽ

Podľa zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve učiteľia rovnako ako rodičia majú svojich zástupcov v rade školy a môžu ich mať tiež v obecnej školskej rade alebo územnej školskej rade. Učiteľia sú označení v zákone ako učiteľia alebo ako pedagogickí zamestnanci školy spoločne s riaditeľmi a zástupcami riaditeľov. Pedagogickí zamestnanci sú definovaní nasledovne v ustanovení § 50 ods. 1 školského zákona: *Pedagogickými zamestnancami sú učiteľia včítane riaditeľov a zástupcov...*

Spôsob voľby učiteľov do jednotlivých orgánov je bližšie určený vo vyhláske Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 291/2004 Z.z, ktorou sa určujú podrobnosti o spôsobe ustanovenia orgánov školskej samosprávy, o ich zložení, o ich organizačnom a finančnom zabezpečení. Podobne ako pri voľbe rodičov do rady školy učiteľia sú volení v priamych a tajných voľbách do rady školy svojimi kolegami učiteľmi na danej škole. Kandidátov učiteľov do rady školy môže navrhnúť ktorýkoľvek z učiteľov po predchádzajúcom súhlase daného učiteľa a takto navrhnutý kandidát bude na hlasovacom lístku. Na rozdiel od zástupcov rodičov, učiteľia by mali poznať svojich kandidátov na základe predchádzajúcej spolupráce na škole. Na väčších školách aj vzájomná znalosť učiteľov však môže byť problémom. Za účelom prezentácie svojej osoby a svojich predstáv kandidátov o zastupovaní záujmov učiteľov na danej škole by bolo žiadúce pred uskutočnením volieb urobiť stretnutie učiteľov bez prítomnosti riaditeľa školy. Zástupcami učiteľov v rade školy sa stanú tí učiteľia, ktorí dostanú najviac hlasov vo voľbách.

Podľa vyššie uvedeného zákona a vyhlášky učiteľia majú okolo dvoch zástupcov v rade školy pri základnej alebo strednej škole. Zastúpenie učiteľov v územnej školskej rade alebo obecnej školskej rade nie je priamo zakotvené v zákone, avšak ak sa stane učiteľ predsedom rady školy, tak má možnosť byť zvolený z tohto titulu do obecnej školskej rady alebo územnej školskej rady.

Komunikácia medzi učiteľmi a ich zvolenými zástupcami v rade školy podobne ako u rodičov bude závisieť od vytvoreného modelu na danej škole. Učiteľia na rozdiel od rodičov z podstaty svojho povolania budú zapojení aktívne do vzdelávania na škole. Samotný výkon

učiteľského povolania však nie je zárukou efektívnej komunikácie medzi učiteľmi a nie je zárukou výmeny názorov a hľadania riešení možných problémov, konfliktov medzi učiteľmi a ďalšími účastníkmi výchovno-vzdelávacieho programu na škole – žiakmi, rodičmi, príp. ďalšími subjektmi. Aby bol schopný učiteľ vychovávať a vzdelávať žiakov o ľudských právach a demokracii na škole, sám musí mať pozitívnu skúsenosť s demokraciou na škole pri prezentovaní svojich názorov o výkone svojho povolania na škole, pri prezentovaní názorov o výchovno-vzdelávacom programe na škole. Ak má učiteľ vzdelávať žiakov o demokratickom spôsobe riešenia konfliktov pri dodržiavaní ľudských práv, sám musí mať pozitívnu skúsenosť z demokratického riešenia svojich vlastných konfliktov medzi ním a ďalšími kolegami vrátane konfliktov s vedením školy, kedy nie je zneužívané postavenie dlhšie zamestnaného kolegu, či kolegu z vedenia školy pri riešení konfliktu. Dodržiavanie ľudských práv učiteľa v prostredí školy by malo byť každodennou praxou učiteľa. Pozitívna prax učiteľa s dodržiavaním ľudských práv na škole sa prejavuje napríklad v možnosti aktívnej účasti učiteľa na rozhodovaní o obsahu výchovno-vzdelávacieho programu na škole, v informovaní učiteľa o skutočnostiach dôležitých pre vzdelávanie na škole včas a vhodnou formou, v realizácii práva učiteľa združovať sa napríklad v občianskych združeniach pri škole, zhromažďovať sa pre realizáciu rôznych školských, mimoškolských príp. protestných akcií, v rešpektovaní práva na súkromie a listové tajomstvo učiteľa neotváraním zásielok adresovaných konkrétnym učiteľom na škole a nerozširovaním informácií týkajúcich sa osobných údajov učiteľa neoprávneným osobám, rešpektovaním zákazu diskriminácie pri prijímaní učiteľov do zamestnania ako aj pri ich výkone povolania, pri ich odmeňovaní a podobne. Medzi základné práva učiteľa patrí tiež právo byť ďalej vzdelávaný o nových poznatkoch a zručnostiach, pričom škola by mu mala vytvoriť k tomu vhodné podmienky. Zvyšovanie vzdelanosti po stránke poznatkovej aj zručnostnej u učiteľov je základným predpokladom zvyšovania kvality obsahu a metód vzdelávania na škole.

ŠKOLSKÉ RADY, ich postavenie a oprávnenia

Zákon č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve²⁶ určuje orgány samosprávy v školstve základných a stredných škôl. Týmto orgánmi podľa ustanovenia § 24 tohto zákona sú rada školy, obecná školská rada a územná školská rada.

Tieto orgány sú zadefinované v § 24 ods. 1 nasledovne:

Rada školy, obecná školská rada a územná školská rada sú iniciatívne a poradné samosprávne orgány, ktoré vyjadrujú a presadzujú verejné záujmy a záujmy žiakov, rodičov, pedagogických zamestnancov a ostatných zamestnancov v oblasti výchovy a vzdelávania. Plnia funkciu verejnej kontroly, posudzujú a vyjadrujú sa k činnosti škôl, školských zariadení, orgánov miestnej štátnej správy, orgánov obcí a samosprávnych krajov z pohľadu školskej problematiky.

Rada školy, obecná školská rada a územná školská rada nemajú možnosť priamo zasahovať do procesu výchovy a vzdelávania na školách s výnimkou realizovania výberového konania riaditeľa radou danej školy. Základným oprávnením školských rád ako vyplýva tiež z vyššie uvedenej zákonnej definície je mať prístup ku všetkým dôležitým informáciám o vzdelávaní na škole, aby rady mohli plniť funkciu verejnej kontroly tým, že posudzujú získané informácie a následne vyjadrujú k nim svoje stanovisko.

²⁶ Zákon č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Na úrovni strednej alebo základnej školy sa zriaďujú rady školy, ktoré sa vyjadrujú ku koncepčným zámerom rozvoja školy, k prípadnému návrhu na zrušenie školy a k nasledovným materiálom riaditeľa pred ich predložením zriaďovateľovi:

- návrhy na počty prijímaných žiakov,
- návrh na zavedenie študijných alebo učebných odborov a ich zameranie,
- návrh na úpravy v učebných plánoch a v skladbe vyučovaných voliteľných a nepovinných predmetov a predpokladané počty žiakov v týchto predmetoch,
- návrh rozpočtu,
- návrh na vykonávanie podnikateľskej činnosti školy alebo školského zariadenia,
- správa o výchovno-vzdelávacej činnosti, jej výsledkoch a podmienkach pri experimentálnych projektoch,
- správa o výsledkoch hospodárenia školy alebo školského zariadenia,
- koncepčný zámer rozvoja školy alebo školského zariadenia rozpracovaný najmenej na dva roky a každoročne jeho vyhodnotenie,
- informácia o pedagogicko-organizačnom a materiálno-technickom zabezpečení výchovno-vzdelávacieho procesu.

Na úrovni obce sa zriaďujú obecné školské rady, ktoré sa vyjadrujú:

- k činnosti zriaďovateľov základných škôl, základných umeleckých škôl a školských zariadení v oblasti vzdelávania zriadených na území obce,
- ku koncepcii rozvoja škôl a školských zariadení zriadených na území obce,
- k rozpisu finančných prostriedkov poskytnutých školám a školským zariadeniam zriadeným na území obce z prostriedkov štátneho rozpočtu a materiálno-technickým podmienkam na činnosť škôl a školských zariadení zriadených obcou,
- k personálnym, materiálным a sociálnym podmienkam zamestnancov škôl a školských zariadení zriadených na území obce,
- k požiadavkám obce na skvalitnenie starostlivosti a výchovno-vzdelávacích služieb poskytovaných v školách alebo v školských zariadeniach a k spôsobu úhrady nákladov zvýšených z tohto dôvodu,
- k správe o výsledkoch výchovno-vzdelávacieho procesu na školách zriadených na území obce.

Na úrovni samosprávneho kraja sa zriaďujú územné školské rady, ktoré sa vyjadrujú:

- k činnosti príslušného krajského školského úradu,
- k činnosti orgánov príslušného samosprávneho kraja na úseku školstva,
- ku koncepcii rozvoja škôl a školských zariadení v územnej pôsobnosti samosprávneho kraja,
- k rozpisu finančných prostriedkov poskytnutých školám a školským zariadeniam zriadeným na území samosprávneho kraja z prostriedkov štátneho rozpočtu a materiálным podmienkam na činnosť škôl a školských zariadení zriadených samosprávnym krajom alebo krajským školským úradom,
- k personálnym a sociálnym podmienkam zamestnancov škôl a školských zariadení,

- k požiadavkám samosprávneho kraja na skvalitnenie starostlivosti a výchovno-vzdelávacích služieb poskytovaných v školách alebo v školských zariadeniach a k spôsobu úhrady nákladov zvýšených z tohto dôvodu,
- k návrhom na zavedenie študijných a učebných odborov a zameraní,
- k správe o výsledkoch výchovno-vzdelávacieho procesu v školách a v školských zariadeniach.

V prípade, že rada školy nie je zriadená, obecná školská rada alebo územná školská rada podľa druhu zriaďovateľa by mala plniť tiež úlohy rady školy.²⁷

Funkčné obdobie školských rád je štyri roky.²⁸ Zodpovednosť za včasné uskutočnenie volieb do školských rád nesie v závislosti od zriaďovateľa a úrovne školskej rady riaditeľ školy, obec alebo samosprávny kraj.

RADA ŠKOLY , jej zriadenie a zloženie

Organizáciu volieb do rady školy zabezpečuje riaditeľ školy za súčinnosti so zriaďovateľom školy v súlade s ustanovením § 1 ods. 2 a 3 vyhlášky MŠ SR č. 291/2004 Z.z.:

(2) Voľby členov rady školy z pedagogických zamestnancov, nepedagogických zamestnancov, rodičov žiakov školy alebo školského zariadenia a žiakov príslušných stredných škôl zabezpečí riaditeľ školy alebo riaditeľ školského zariadenia najneskôr 30 dní pred termínom určeným na ustanovenie obecnej školskej rady alebo územnej školskej rady alebo najneskôr v termíne skončenia funkčného obdobia rady školy. Zároveň deleguje svojich zástupcov do rady školy zriaďovateľ, iná právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá sa podieľa na výchove a vzdelávaní príslušnej školy alebo školského zariadenia; do rady školy v škole alebo v školskom zariadení, ktorého zriaďovateľom je samosprávny kraj alebo krajský školský úrad, deleguje svojho zástupcu aj obec, v ktorej má škola alebo školské zariadenie sídlo.

(3) Výzvu na voľby členov rady školy a na delegovanie zástupcov podľa odseku 2 vykoná a zverejní zriaďovateľ.

V spojených školách sa rada školy zriaďuje len jedna, pričom pri voľbách do nej sa zohľadnia druhy a typy škôl, ktoré sú organizačnými zložkami spojenej školy. Napríklad čo sa týka zástupcov rodičov, mali by mať primerane zástupcov za jednotlivé typy alebo druhy škôl.²⁹ Písomným dokumentom o priebehu volieb je zápisnica, ktorá *obsahuje najmä opis priebehu a výsledky volieb do rady školy, mená a priezviská členov rady školy, meno a priezvisko zvoleného predsedu rady školy, mená a priezviská kandidátov navrhnutých do príslušnej obecnej školskej rady alebo územnej školskej rady a ďalšie skutočnosti týkajúce sa zasadnutia. Zápisnicu podpisuje zvolený predseda rady školy; vyhotovenie zápisnice zabezpečí riaditeľ školy alebo školského zariadenia. Prílohou k zápisnici sú prezenčné listiny voličov a dokumentácia o voľbe a delegovaní členov do rady školy.*³⁰

Rada školy sa považuje za zriadenú až dňom podpísania zápisnice zriaďovateľom školy, ktorému ju má za úlohu zaslať predseda rady školy.³¹

²⁷ Pozri ustanovenie § 24 ods. 8 a 11 zákona č. 596/2003 Z.z.

²⁸ Pozri ustanovenie § 24 ods. 16 zákona č. 596/2003 Z.z.

²⁹ Pozri ustanovenie § 8 vyhlášky MŠ SR č. 291/2004 Z.z.

³⁰ Pozri ustanovenie § 5 ods. 4 vyhlášky MŠ SR č. 291/2004 Z.z.

³¹ Pozri ustanovenie § 5 ods. 5 vyhlášky MŠ SR č. 291/2004 Z.z.

V rade školy sú zastúpené jednotlivé subjekty výchovno-vzdelávacieho programu na škole. Zloženie rady školy na základnej a strednej škole sa odlišuje tým, že na strednej škole je tiež priestor pre zástupcu žiakov a zástupcov samosprávneho kraja alebo krajského školského úradu. Ustanovenia vyhlášky MŠ SR č. 291/2004 Z.z, ktoré upravujú zloženie rady školy znejú nasledovne:

§ 2

(1) V základných školách, v základných umeleckých školách a v školských zariadeniach, ktorých zriaďovateľom je obec, má rada školy najviac 11 členov. Tvoria ju

- a) dvaja zástupcovia pedagogických zamestnancov zvolení vo voľbách pedagogickými zamestnancami školy alebo školského zariadenia,*
- b) jeden zástupca nepedagogických zamestnancov zvolený vo voľbách nepedagogickými zamestnancami školy alebo školského zariadenia,*
- c) štyria zástupcovia rodičov žiakov zvolení vo voľbách rodičmi žiakov školy alebo školského zariadenia,*
- d) traja delegovaní zástupcovia príslušnej obce,*
- e) jeden delegovaný zástupca inej právnickej osoby alebo fyzickej osoby, ktorá sa podieľa na výchove a vzdelávaní v tejto škole alebo v tomto školskom zariadení.*

§ 3

(1) V stredných školách a v špeciálnych stredných školách, ktorých zriaďovateľom je samosprávny kraj alebo krajský školský úrad, sa ustanovuje rada školy, ktorá má najviac 11 členov. Tvoria ju

- a) dvaja zástupcovia pedagogických zamestnancov zvolení vo voľbách pedagogickými zamestnancami školy alebo školského zariadenia,*
- b) jeden zástupca nepedagogických zamestnancov zvolený vo voľbách nepedagogickými zamestnancami školy alebo školského zariadenia,*
- c) traja zástupcovia rodičov žiakov zvolení vo voľbách rodičmi žiakov školy alebo školského zariadenia,*
- d) jeden zástupca žiakov zvolený vo voľbách žiakmi príslušnej strednej školy,*
- e) dvaja delegovaní zástupcovia zriaďovateľa,*
- f) jeden delegovaný zástupca obce, v ktorej má škola alebo školské zariadenie sídlo,*
- g) jeden delegovaný zástupca inej právnickej osoby alebo fyzickej osoby, ktorá sa podieľa na výchove a vzdelávaní tejto školy alebo školského zariadenia. ...*

V prípade, že škola má menej ako 25 zamestnancov, počet a zloženie členov rady školy určuje jej zriaďovateľ (obec, samosprávny kraj, prípadne krajský školský úrad). Základným pravidlom však je, že *počet členov rady školy, ktorí nie sú zamestnancami školy alebo školského zariadenia, musí byť väčšinový.*³² Ak počet zamestnancov školy je nižší ako 10, počet členov rady školy môže klesnúť len na päť.³³

Za účelom efektívnej kontroly vedenia školy zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve zakotvil zásadu nezlučiteľnosti funkcie riaditeľa školy alebo jeho zástupcu s členstvom v rade školy. V prípade vytvorenia novej školy je povinnosťou riaditeľa a zriaďovateľa zabezpečiť zriadenie rady školy do troch mesiacov.³⁴

³² Pozri ustanovenie § 25 ods. 4 zákona č. 596/2003 Z.z.

³³ Pozri ustanovenie § 25 ods. 5 zákona č. 596/2003 Z.z.

³⁴ Pozri ustanovenie § 24 ods. 13 zákona č. 596/2003 Z.z.

OBECNÁ ŠKOLSKÁ RADA, jej zriadenie a zloženie

Voľby do obecnej školskej rady sú zabezpečované obcou v zmysle ustanovení § 6 vyhlášky č. 291/2004 Z.z. Úlohou obce je zrealizovať voľby do obecnej školskej rady včas pred skončením funkčného obdobia predchádzajúcej školskej rady. Vo voľbách sa volia zástupcovia rodičov, riaditeľov škôl obce a zástupcovia predsedov rady škôl. Kandidáti na členov obecnej školskej rady spomedzi rodičov sú navrhovaní jednotlivými radami škôl. Čo sa týka riaditeľov škôl ako kandidátov alebo predsedov rady škôl ako kandidátov, ich výber do volieb ako kandidátov nie je nijak právne upravený, preto ich všetkých možno považovať za kandidátov do obecnej školskej rady. Bolo by však vhodné zisťovať predchádzajúci súhlas u riaditeľov školy a predsedov rady škôl pred uskutočnením volieb, či by v prípade úspešného zvolenia do obecnej rady školy súhlasili s výkonom funkcie tejto rady. Volebné právo výberu členov obecnej školskej rady vykonávajú predsedovia rád škôl v obci.

Príslušné ustanovenia § 6 vyhlášky znejú nasledovne:

(4) Obec zvolá všetkých predsedov rád škôl na uskutočnenie volieb. Voľby členov obecnej školskej rady sa uskutočnia samostatne pre každú skupinu kandidátov tak, že voliči označia počet kandidátov určených podľa osobitného predpisu 4) na hlasovacom lístku.

(5) Po vykonaní volieb volebná komisia zráta odovzdané hlasovacie lístky a zráta hlasy na platných hlasovacích lístkoch. Platné sú len hlasovacie lístky, na ktorých je označený určený alebo nižší počet kandidátov podľa odseku 4.

(6) Do obecnej školskej rady sú zvolení kandidáti, ktorí vo voľbách získali najvyšší počet hlasov. Pri rovnosti hlasov rozhodne o zvolení člena obecnej školskej rady za príslušné skupiny volebná komisia žrebom.

(7) Ustanovujúce zasadnutie obecnej školskej rady zvolá príslušná obec najneskôr do 14 dní od uskutočnenia volieb.

(8) Na čele obecnej školskej rady je predseda, ktorého zvolí obecná školská rada zo svojich členov na svojom ustanovujúcom zasadnutí nadpolovičnou väčšinou hlasov všetkých členov obecnej školskej rady.

Obecná školská rada má 11 členov, ktorých tvoria³⁵:

- štyria zvolení zástupcovia z riaditeľov,
- dvaja zvolení zástupcovia z rodičov,
- traja zvolení zástupcovia z predsedov rád škôl všetkých škôl a školských zariadení zriadených na území obce a
- dvaja delegovaní zástupcovia obce.

V prípade, že v obci je menej ako tri rady škôl alebo školských zariadení, zvyšuje sa počet delegovaných zástupcov obce do získania celkového počtu 11 členov obecnej školskej rady.

Zásada nezlučiteľnosti funkcie platí pre starostu obce alebo primátora mesta, ktorí nemôžu byť členom obecnej školskej rady.

³⁵ Pozri ustanovenie § 25 ods. 10 zákona č. 596/2003 Z.z.

ÚZEMNÁ ŠKOLSKÁ RADA, jej zriadenie a zloženie

Voľby do územnej školskej rady sú zabezpečované samosprávnym krajom v zmysle ustanovení § 7 vyhlášky č. 291/2004 Z.z. Úlohou samosprávneho kraja rovnako ako obce je zrealizovať voľby do územnej školskej rady včas pred skončením funkčného obdobia predchádzajúcej školskej rady.

Vo voľbách sa volia zástupcovia rodičov, riaditeľov škôl v samosprávnom kraji a zástupcovia predsedov rady škôl. Kandidáti na členov územnej školskej rady spomedzi rodičov sú navrhovaní jednotlivými radami škôl. Čo sa týka riaditeľov škôl ako kandidátov alebo predsedov rady škôl ako kandidátov, ich výber do volieb ako kandidátov nie je nijak právne upravený, preto ich všetkých možno považovať za kandidátov do územnej školskej rady. Bolo by však vhodné zisťovať predchádzajúci súhlas u riaditeľov školy a predsedov rady škôl pred uskutočnením volieb, či by v prípade úspešného zvolenia do obecnej rady školy súhlasili s výkonom funkcie tejto rady. Volebné právo výberu členov územnej školskej rady vykonávajú predsedovia rád škôl v obci.

Príslušné ustanovenia § 7 vyhlášky znejú nasledovne:

(1) Členov územnej školskej rady z kandidátov podľa § 5 ods. 2 navrhnutých radami škôl v územnom obvode samosprávneho kraja, z predsedov rád škôl a riaditeľov škôl alebo školských zariadení zvolia vo voľbách predsedovia rád škôl tajným hlasovaním. Voľby zabezpečí príslušný samosprávny kraj.

(2) Ustanovujúce zasadnutie územnej školskej rady zvolá samosprávny kraj.

(3) Na priebeh volieb a ustanovovanie územnej školskej rady sa primerane vzťahuje ustanovenie § 6.

Územná školská rada má 11 členov, ktorých tvoria³⁶:

- traja zvolení zástupcovia z riaditeľov,
- dvaja zvolení zástupcovia z rodičov,
- štyria zvolení zástupcovia z predsedov rád škôl a školských zariadení, ktorých zriaďovateľom je krajský školský úrad alebo samosprávny kraj,
- jeden delegovaný zástupca samosprávneho kraja a
- jeden delegovaný zástupca krajského školského úradu.

Zásada nezlučiteľnosti funkcie členstva v územnej školskej rade platí pre predsedu samosprávneho kraja a vedúceho zamestnanca krajského školského úradu.

ROKOVANIE ŠKOLSKÝCH RÁD

Pre rokovanie školských rád platia tri zásady - zásada verejnosti konania, zásada uznášaniaschopného kvóra, a zásada kvalifikovanej väčšiny pre závažné rozhodnutia v zmysle ustanovení § 24 ods. 12 a 15 zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve, ktoré znejú nasledovne:

(12) Orgán školskej samosprávy je schopný uznášať sa, ak je na jeho zasadnutí prítomná nadpolovičná väčšina všetkých členov. Na platné uznesenie orgánu školskej samosprávy je potrebný nadpolovičný počet hlasov prítomných členov orgánu školskej samosprávy.

³⁶ Pozri ustanovenie § 25 ods. 11 zákona č. 596/2003 Z.z.

Na platné uznesenie orgánu školskej samosprávy vo veci vymenovania, odvolania alebo potvrdenia riaditeľa vo funkcii je potrebný nadpolovičný počet hlasov všetkých jeho členov.

...

(15) Zasadnutie orgánu školskej samosprávy je verejné, ak orgán školskej samosprávy dvojtreťinovou väčšinou hlasov všetkých členov nerozhodne inak.

Školské rady sú hlavným demokratickým nástrojom na určenie optimálneho výchovno-vzdelávacieho programu na škole. K ich názorom a stanoviskám by mali prihliadať riaditelia škôl a ich zriaďovatelia. V prípade, že školské rady nebudú funkčné alebo k názorom školských rád nebude prihliadané, riaditelia škôl s tichým súhlasom alebo podporou zriaďovateľov budú autokraticky určovať smerovanie školy. Na takýchto školách sa potom nebude môcť vytvoriť model demokratického prostredia rešpektujúceho aktívnu účasť zainteresovaných na rozhodovaní, v ktorom by mali byť vzdelávaní a vychovávaní žiaci.

Reálna možnosť rozhodovania o alternatívnych modeloch výchovno-vzdelávacieho programu na škole bude závisieť tiež od výsledkov školskej reformy na Slovensku. Školská reforma by mala smerovať k vytvoreniu vzdelávacích štandardov vo vzdelávaní ako minimálnych požiadaviek na vzdelanostnú úroveň, ktorá sa má dosiahnuť pri akomkoľvek modeli vzdelávania na škole.³⁷

RIADITEĽ

Riaditeľ školy riadi školu a vykonáva štátnu správu v škole v súlade s ustanovením § 2 ods. 1 školského zákona. Do svojej funkcie je riaditeľ vymenovaný zriaďovateľom školy na základe výsledkov výberového konania realizovaného radou školy³⁸. Funkčné obdobie riaditeľa je 5 rokov, pričom môže byť odvolaný zriaďovateľom v prípadoch stanovených zákonom³⁹. V závislosti od toho či daná škola má právnu subjektivitu, riaditeľ je jej zamestnancom.⁴⁰ Podľa ustanovenia § 3 ods. 5 zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve riaditeľ školy by mal spĺňať tieto predpoklady:

- bezúhonnosť,
- odborná a pedagogická spôsobilosť požadovaná na stupeň a odbor vzdelania pre príslušný druh a typ školy ustanovená osobitným predpisom⁴¹,
- najmenej päť rokov pedagogickej praxe,

³⁷ Pozri kapitolu 5. Rešpektovanie náboženského a filozofického presvedčenia rodičov a reálna možnosť alternatív vo vzdelávaní

³⁸ V prípade súkromných a cirkevných škôl sa rada školy nezriaďuje zo zákona a výber riaditeľa školy zabezpečuje sám zriaďovateľ.

³⁹ Ustanovenie § 3 ods. 7 zákona č. 596/2003 Z.z. znie nasledovne:

(7) Zriaďovateľ odvolá riaditeľa:

a) ak bol právoplatne odsúdený za úmyselný trestný čin,
b) za porušenie povinností a obmedzení vyplývajúcich z osobitného predpisu, 9)
c) za závažné porušenie všeobecne záväzných právnych predpisov, 10) alebo
d) ak nespĺňa kvalifikačné predpoklady podľa odseku 5.

(8) Zriaďovateľ môže odvolať riaditeľa aj

a) na návrh rady školy [§ 24 ods. 5 písm. c)],
b) ak neabsolvuje v určenom termíne (§ 5 ods. 9) prípravu vedúcich pedagogických zamestnancov podľa osobitného predpisu, 11)
c) na návrh hlavného školského inšpektora [§ 12 ods. 3 písm. f)],
d) na návrh ministra školstva Slovenskej republiky (ďalej len "minister"), ak budú zistené závažné nedostatky [§ 14 ods. 6 písm. j) a l)]; riaditeľa strednej zdravotníckej školy na návrh ministra zdravotníctva Slovenskej republiky.

⁴⁰ Pozri ustanovenie § 3 ods. 6 zákona č. 596/2003 Z.z.

⁴¹ Vyhláška MŠ SR č. 41/1996 Z.z. o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických zamestnancov v znení neskorších predpisov.

- absolvovanie prvej kvalifikačnej skúšky alebo jej náhrady podľa osobitného predpisu.

Riaditeľ ako vedúci pracovník školy zodpovedá podľa ustanovenia § 5 ods. 2 zákona o štátnej s práve v školstve a školskej samospráve za dodržiavanie učebných plánov, učebných osnov a vzdelávacích štandardov na škole, za ďalšie vzdelávanie pedagogických a nepedagogických zamestnancov, za odbornú a pedagogickú úroveň výchovno-vzdelávacej práce školy a za finančné veci - rozpočet, financovanie a efektívne využívanie finančných prostriedkov určených na zabezpečenie činnosti školy a nesie zodpovednosť za riadne hospodárenie s majetkom v správe alebo vo vlastníctve školy.

Riaditeľ **základnej školy** rozhoduje v rámci výkonu štátnej správy na škole o nasledovných veciach: o prijatí žiaka do školy, o odklade začiatku povinnej školskej dochádzky žiaka, o dodatočnom odložení plnenia povinnej školskej dochádzky žiaka, o oslobodení žiaka od povinnosti dochádzať do školy, o oslobodení žiaka od vzdelávania sa v jednotlivých vyučovacích predmetoch alebo ich častí, o povolení plniť povinnú školskú dochádzku mimo územia Slovenskej republiky, o uložení výchovných opatrení, o povolení vykonať komisionálnu skúšku, o povolení vykonať skúšku z jednotlivých vyučovacích predmetov aj uchádzačovi, ktorý nie je žiakom školy, o určení príspevku zákonného zástupcu žiaka na čiastočnú úhradu nákladov za starostlivosť poskytovanú žiakovi v škole a v školskom zariadení.⁴²

Riaditeľ **strednej školy** rozhoduje v rámci výkonu štátnej správy na škole o nasledovných veciach: o prijatí žiaka na štúdium na strednú školu alebo učilište, o oslobodení žiaka od povinnosti dochádzať do školy, o oslobodení žiaka od štúdia jednotlivých vyučovacích predmetov alebo ich častí, o umožnení štúdia žiaka podľa individuálneho učebného plánu, o povolení absolvovať časť štúdia v škole obdobného typu v zahraničí, o prerušení štúdia, o povolení zmeny študijného alebo učebného odboru, o preradení žiaka na základnú školu počas plnenia povinnej školskej dochádzky, o povolení opakovať ročník, o uložení výchovných opatrení, o povolení vykonať komisionálnu skúšku, o povolení vykonať skúšku z jednotlivých vyučovacích predmetov aj uchádzačovi, ktorý nie je žiakom školy, o priznaní štipendia a o určení príspevku zákonného zástupcu žiaka na čiastočnú úhradu nákladov za starostlivosť poskytovanú žiakovi v škole.

Pri rozhodovaní o vyššie uvedených veciach riaditeľ základnej alebo strednej školy vystupuje ako orgán prvého stupňa a v prípade nespokojnosti s jeho rozhodnutím sa možno odvolať. Ako odvolací orgán by rozhodoval zriaďovateľ školy, ktorým je obec⁴³, samosprávny kraj prípadne krajský školský úrad.

Koncepčné materiály týkajúce sa výchovno-vzdelávacieho programu na škole vypracúva riaditeľ, ktorý ich následne predkladá rade školy na vyjadrenie a zriaďovateľovi školy na schválenie.^{44,45} V tejto súvislosti je potrebné poukázať na to, že rada školy nemá žiadnu rozhodovaciu kompetenciu ohľadom priameho výberu výchovno-vzdelávacieho programu na škole, nemá oprávnenie ani vrátiť riaditeľovi na dopracovanie podklady, ktoré sú podľa jej názoru nedostatočné. Jediným silným oprávnením rady školy voči riaditeľovi je uskutočnenie výberového konania riaditeľa. Rada školy môže podávať negatívne stanoviská ohľadom výchovno-vzdelávacích podkladov od riaditeľa, prípadne podávať návrhy na odvolanie riaditeľa adresované zriaďovateľovi, ale bude závisieť od vôle zriaďovateľa akú vážnosť bude

⁴² Pozri ustanovenie § 5 ods. 3 zákona č. 596/2003 Z.z.

⁴³ Namiesto obce rozhoduje krajský školský úrad za podmienok uvedených v ustanovení § 6 ods. 5 zákona č. 596/2003 Z.z.

⁴⁴ Pozri podkapitola Školské rady, ich postavenie a oprávnenia v tejto kapitole

⁴⁵ Pozri ustanovenie § 5 ods. 7 zákona č. 596/2003 Z.z.

prikladať k názorom rady školy. V prípade vážnych výhrad rady školy alebo aj inej zainteresovanej osoby na škole proti realizácii výchovno-vzdelávacieho programu na škole riaditeľom, možno podať podnet na Štátnu školskú inšpekciu⁴⁶. Pri výkone školskej inšpekcie sa kontroluje *dodržiavanie všeobecne záväzných právnych a vnútorných predpisov a rozhodnutí týkajúcich sa výchovy a vzdelávania, proces výchovy a vzdelávania a jeho výsledky, odbornosť vyučovania, priestorové a materiálno-technické podmienky výchovno-vzdelávacieho procesu, ako aj ich účelné a efektívne využívanie, zabezpečovanie ďalšieho vzdelávania pedagogických zamestnancov, spĺňanie kvalifikačných predpokladov riaditeľov škôl a školských zariadení*.⁴⁷

Vytvorenie demokratického prostredia školy má v rukách najmä riaditeľ školy, pretože on je zo zákona tvorcom a realizátorom koncepčných plánov rozvoja škola vrátane zavedenia učebných plánov, študijných odborov, povinných a voliteľných predmetov a podobne. Úlohou riaditeľa je tiež zabezpečiť voľby do rady školy a vyzvať žiakov na uskutočnenie volieb do žiackej rady. Prítomnosť demokracie a rešpektovanie ľudských práv v živote školy bude priamo závisieť od toho, či bude zo strany riaditeľa len formálne napĺňaná litera zákona alebo bude riaditeľ pristupovať tvorivo k uplatňovaniu demokracie na škole pri využívaní zákonných nástrojov.

Od riaditeľa smerom k žiakom je nevyhnutná jasná podpora pri formovaní žiackych rád nielen materiálna, ale aj inštitucionálna formou určenej osoby pre žiakov školy, na ktorú sa môžu žiaci s dôverou so svojimi problémami obrátiť (napr. označená ako ombudsman žiakov). Prítomná by mala byť tiež morálna podpora zo strany riaditeľa školy motivujúca k organizovaniu rôznych aktivít na škole žiakmi a k otvorenému riešeniu prípadných konfliktov na škole so zástupcami žiakov.

Od riaditeľa smerom k rodičom je potrebné zabezpečiť včasné a pravidelné informovanie o aktivitách na škole, o možnosti rodičov zapojiť sa do aktivít na pôde školy a dôležité je vytvárať rôzne príležitosti na stretávanie sa rodičov s predstaviteľmi školy nielen formou rodičovských združení a rokovaní rady školy, ale aj iných neformálnych stretnutí.

Od riaditeľa smerom k učiteľom je žiaduce klásť dôraz na ich profesionálny rast zahŕňajúc odborné vedomosti, ale aj sociálno-psychologické zručnosti a súčasne vytvárať k tomu za súčinnosti zriaďovateľa školy materiálne podmienky.

Úlohou vedenia školy je vytvoriť kanály efektívnej komunikácie medzi všetkými zainteresovanými navzájom, teda medzi žiakmi, rodičmi, učiteľmi, vedením školy ale aj zriaďovateľom. Súčasťou takejto komunikácie by malo byť pravidelné dávanie si spätnej väzby navzájom od žiakov k učiteľom a vedeniu školy, medzi učiteľmi a vedením školy, medzi učiteľmi navzájom, od učiteľov k rodičom a naopak. Bude závisieť od každej školy aké formy priebežnej komunikácie medzi všetkými zainteresovanými na škole zvolí, pri vyhodnotení výstupov vo vzdelávaní, plynulosti komunikácie, možnosti účasti na rozhodovaní, prístupu k informáciám od žiakov, učiteľov a rodičov sa škola dozvie, či zvolila dostatočne vhodné prístupy a metódy. Každoročné takéto vyhodnotenie na škole, ktoré by bolo následne zverejnené, by prispelo k vytvoreniu demokratického prostredia školy.

⁴⁶ Pozri vyhlášku MŠ SR č. 137/2005 Z.z. o školskej inšpekcii

⁴⁷ Pozri ustanovenie § 3 vyhlášky MŠ SR č. 137/2005 Z.z. o školskej inšpekcii